

RAAP België - Rapport 458

Voorhoutkaai 22-24 Gent

Archeologienota Archeologisch Vooronderzoek
Verslag van de Resultaten
Bureauonderzoek – 2020B5

Eke
2020

Colofon

Titel:
Voorhoutkaai 22-24
Gent
Archeologienota Archeologisch Vooronderzoek
Verslag van de Resultaten
Bureauonderzoek – 2020B5

Status: Definitief

Datum: 12 maart 2020

Auteur: B. Bot & N. Vanholme

Projectbegeleiding: N. Baeyens & N. Vanholme

Kaartvervaardiging: L. Ryckebusch

Terreinwerk: /

Materiaalstudie: /

Raaproject: GEVO01

Erkend archeoloog (type 1): RAAP België (OE/ERK/Archeoloog/2016/00154)

Bewaarplaats documentatie: RAAP België, Begoniastraat 13, 9810 Eke

Bevoegd gezag: agentschap Onroerend Erfgoed

RAAP België BVBA
Begoniastraat 13; 9800 Eke
telefoon: 09/311 56 20 - 0498/44 16 99
E-mail: raap@raap.be

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Samenvatting.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Administratieve gegevens	5
1.2 Kader en aanleiding.....	7
1.2.1 Aanleiding.....	7
1.2.2 Geografische situering.....	7
1.2.3 Huidige situatie van het projectgebied	8
1.2.4 Juridische context.....	11
1.2.5 Geplande werken	12
1.3 Opzet en onderzoeksopdracht	16
1.3.1 Opdracht.....	16
1.3.2 Randvoorwaarden	16
1.4 Leeswijzer	16
2 Verslag van resultaten: bureauonderzoek (2020B5).....	17
2.1 Beschrijvend gedeelte	17
2.1.1 Administratieve gegevens	17
2.1.2 Archeologische voorkennis	17
2.1.3 Onderzoeksopdracht	17
2.1.4 Beschrijving van de strategie & werkwijze van het bureauonderzoek	18
2.2 Resultaten	20
2.2.1 Aardkundige gegevens	20
2.2.2 Archeologische gegevens	25
2.2.3 Historische gegevens.....	25
2.2.4 Verstoringshistoriek	50
2.3 Archeologisch verwachtingsmodel.....	51
2.4 Beantwoorden van de onderzoeksvragen	53
2.5 Assessment.....	54
3 Bibliografie	55
3.1 Uitgegeven bronnen.....	55
3.2 Onuitgegeven bronnen	56
3.3 Geraadpleegde websites	56

3.4	Geraadpleegd kaartmateriaal	56
4	Bijlages.....	58

Samenvatting

RAAP België voerde een archeologisch vooronderzoek uit voor het verkrijgen van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen ter hoogte van de Voorhoutkaai 22-23-24 te Gent (provincie Oost-Vlaanderen).

Het doel van dit onderzoek was na te gaan of er kans is op aanwezigheid van waardevolle archeologische resten. Hierbij zijn gegevens verzameld over de aardkundige, archeologische en historisch context van het plangebied. Op basis daarvan werd een archeologische verwachting opgesteld, werd nagegaan wat de invloed is van de werken op het archeologisch erfgoed en welke maatregelen er dienen te worden genomen in functie van eventueel verder onderzoek.

De stedenbouwkundige handelingen hebben betrekking op het slopen van de huidige bebouwing. In de plaats komt een nieuw appartementsgebouw met ondergrondse parkeergarage, nieuw terras en groenzone.

Het plangebied bevindt zich binnen een stadsdeel van Gent met een reeds lange bewoningsgeschiedenis. In de Romeinse periode bevond zich een belangrijke handelsnederzetting in de buurt van het plangebied. In de vroege middeleeuwen ontwikkelt er zich de Sint-Abdij met bijhorend dorp en vanaf 1540 bevindt zich er het Spanjaardkasteel van keizer Karel. Deze vesting zal echter in de 19de eeuw in zijn geheel worden afgebroken.

De betreffende percelen bevinden zich ter hoogte van de courtine van de Spaanjaardenkasteel, de verbindingsmuur tussen bastions op de hoeken van de vierkante vesting. Deze was hoger uitgebouwd dan de rest van de vesting. In de 19de eeuw werd de vesting in zijn geheel afgebroken. Ondanks de afbraak van bovengrondse delen, is er een grote kans dat er in de bodem nog resten van het massieve muurwerk zijn bewaard. Deze werden ook reeds op andere locaties waargenomen. Gezien de specifieke ligging ten opzichte van de vesting, is de kans op bewoningssporen of resten van activiteiten uit de 16de tot midden 19de eeuw eerder klein, maar niet onbestaand. Oudere sporen kunnen ook nog aanwezig zijn. Het gaat dan voornamelijk archeologische sporen uit de Romeinse periode en de middeleeuwen. Hun aanwezigheid en bewaring hangt echter af van de versterking door de aanwezigheid van de 16de-eeuwse vestingmuur en –wal, de afbraak ervan en de huidige kelders. Uit het bureauonderzoek blijkt dus dat het plangebied een hoog archeologisch potentieel heeft.

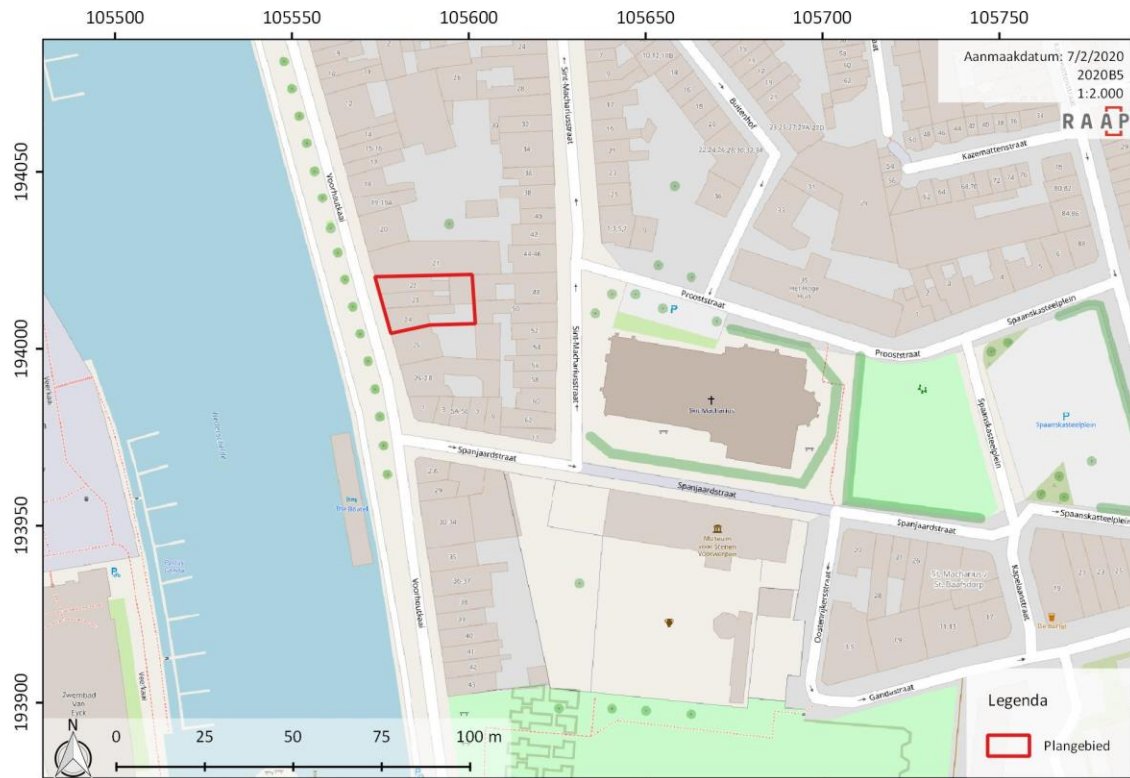
De confrontatie van het archeologisch potentieel op kenniswinst met de aard van de bedreiging liet toe om een uitspraak te doen over de te nemen maatregelen, er dienen verdere maatregelen getroffen te worden. Dit dient te gebeuren op basis van **een onderzoek met ingreep in de bodem, nl. twee proefputten**. Gezien de aanwezige bebouwing zal het bijkomend onderzoek met ingreep in de bodem gebeuren **volgens het uitgesteld traject**, na de sloop van de gebouwen tot op het maaiveld. Het advies wordt beargumenteerd in het bijhorende programma van maatregelen.

1 Inleiding

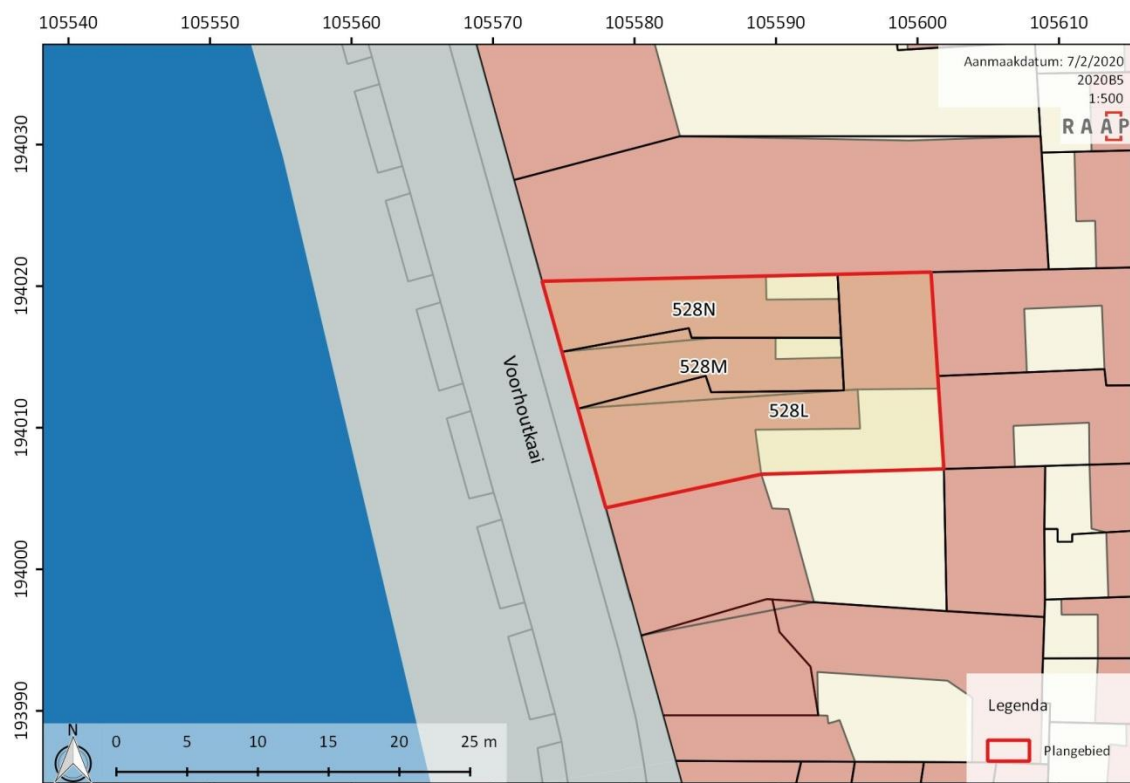
1.1 Administratieve gegevens

- *Projectcode agentschap Onroerend Erfgoed:*
Voor elke fase van vooronderzoek is een projectcode bekomen bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Deze projectcode is op alle documenten van het vooronderzoek, registratie, verpakking van vondstenmateriaal en verpakking van stalen aangebracht.
2020B5 Gent Voorhoutkaai 22-24 bureauonderzoek
- *Onderzoekskader:* opstellen van een archeologienota voor de aanvraag van een stedenbouwkundige handelingen
- *Erkend archeoloog (type 1):* RAAP België (OE/ERK/Archeoloog/2016/00154)
- *Naam plangebied en/of toponiem:* Gent Voorhoutkaai
- *Adres:* Gent Voorhoutkaai 22-23-24
- *Deelgemeente/Gemeente:* Gent
- *Provincie:* Oost-Vlaanderen
- *Kadastrale gegevens:* Gent, afdeling 4, sectie D, perceelnummers 588N, 588M & 588L
- *Oppervlakte betrokken percelen:* 375,3m²
- *Oppervlakte plangebied:* 375,3m²
- *Oppervlakte geplande bodemingrepen:* 278,8m²
- *Bounding box in Lambert-coördinaten (X/Y):*
-

zuidwest:	X105601	Y194004
noordoost:	X105573	Y194020

Figuur 1 Topografische kaart met projectie van het plangebied (bron: Openstreetmap).

Figuur 2 Projectie van het plangebied op het kadasterplan (bron: Grootchalig Referentiebestand Vlaanderen, AGIV).

1.2 Kader en aanleiding

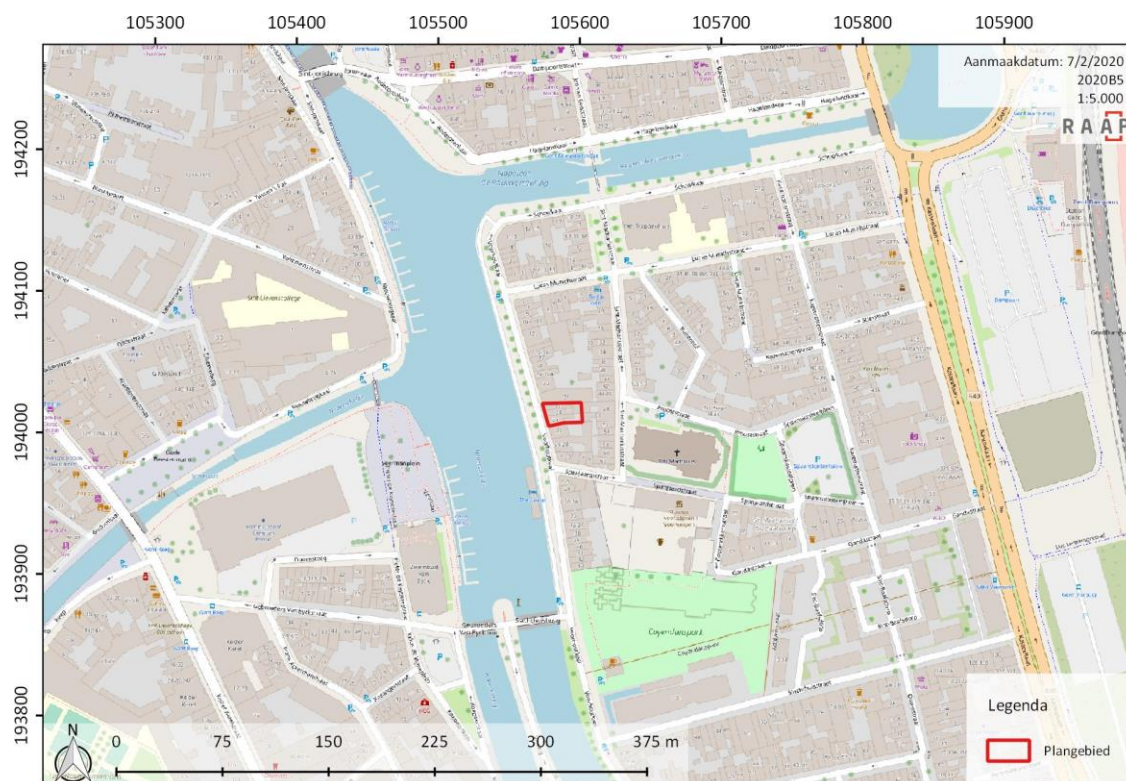
1.2.1 Aanleiding

RAAP België heeft in februari 2020 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd naar aanleiding van geplande werkzaamheden te Gent Voorhoutkaai 22-23-24. Directe aanleiding vormt de aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen voor de bouw van appartementen.

1.2.2 Geografische situering

Het plangebied is te situeren in het centrum van de stad Gent. Het plangebied ligt op 940m ten oosten van de Korenmarkt en 570m ten oosten van de Sint-Baafskathedraal.

Het plangebied ligt aan de Voorhoutkaai, aan de oostelijke zijde van de vertakking De Pauw. Aan de oostelijke zijde van het plangebied bevindt zich de Sint-Machariusstraat, ten zuiden loopt de Spanjaardstraat. Het plangebied heeft een oppervlakte van 375,3m².

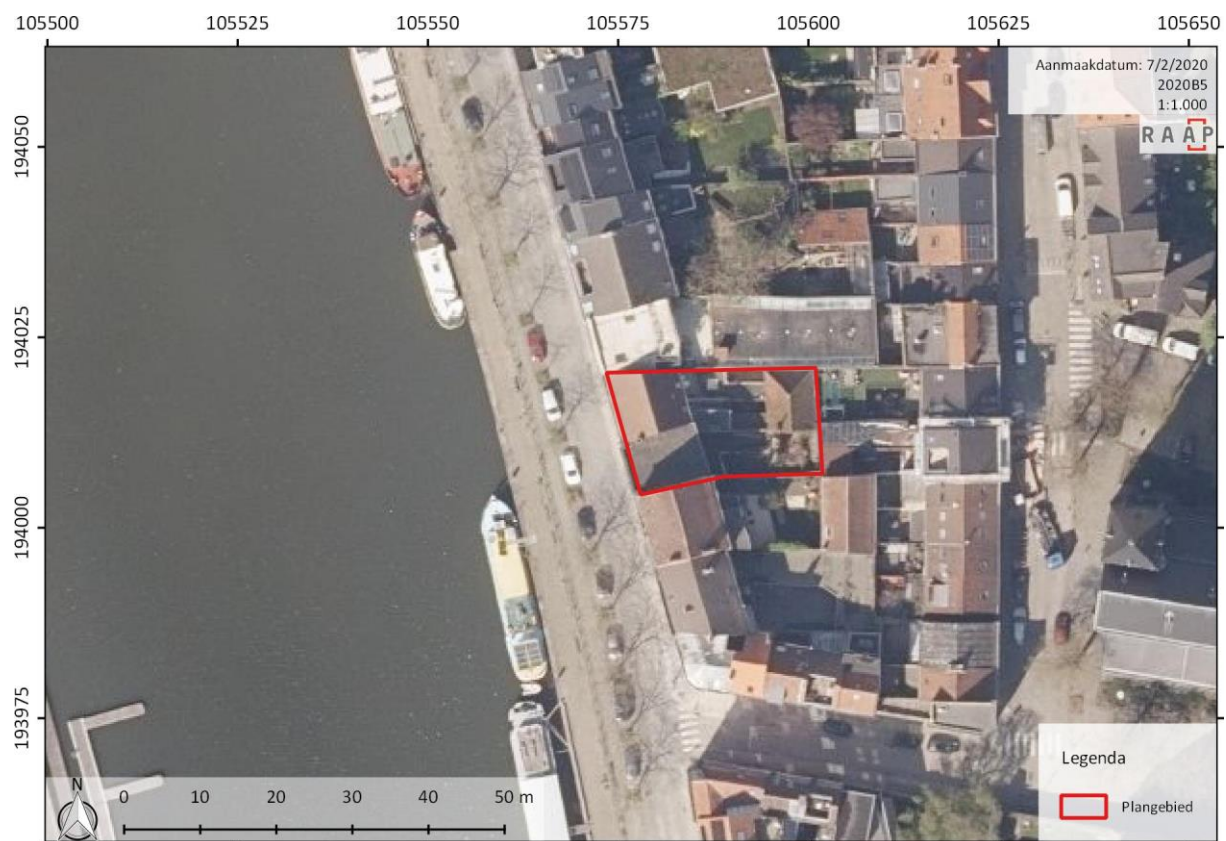
Figuur 3 Topografische kaart met projectie van het plangebied, zicht op de ruime omgeving (bron: OpenStreetMap, 2019).

1.2.3 Huidige situatie van het projectgebied

Aan de westelijke zijde van het plangebied bevinden zich drie woningen met elk twee verdiepingen en een zadeldak. De achterbouwsels van deze woningen hebben een plat dak. Woning nr. 22 heeft een oppervlakte van 92m^2 , inclusief een klein koer van circa $4\text{-}5\text{m}^2$. Een deel van deze woning is onderkelderd, het gaat om een ruimte van 15m^2 .

Woning nr. 23 is in dezelfde stijl gebouwd en heeft een oppervlakte van ongeveer 80m^2 , de kleine koer is circa $4\text{-}5\text{m}^2$ groot, de kelder is ook circa 15m^2 groot. In de noordoostelijke hoek van het terrein staat een kleiner gebouwtje met zadeldak bestaande uit een gelijkvloers met een oppervlakte van 55m^2 .

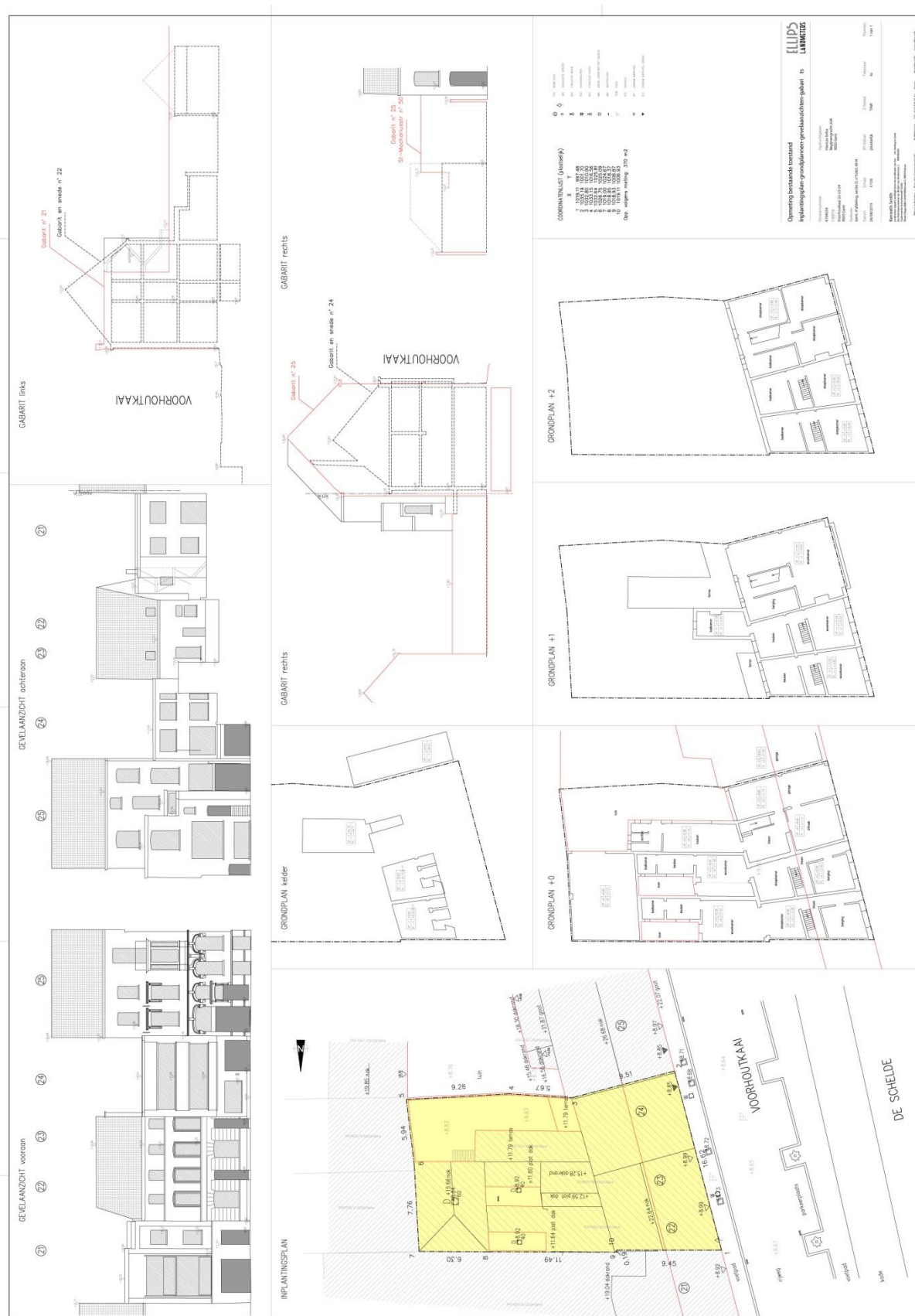
De meest zuidelijk gelegen woning, nr. 24 heeft een bebouwd oppervlakte van 90m^2 . De tuin heeft een oppervlakte van ongeveer 50m^2 . Binnen deze woning bevindt zich ook een kelderruimte met een oppervlakte van 20m^2 . De kelderruimtes binnen de woningen hebben allen een hoogte tussen de 1,8m en 2m.

Figuur 4 Luchtfoto uit 2019 met daarop het plangebied geprojecteerd (bron: AGIV, 2018).

Figuur 5 Straatbeeld met aanduiding van de drie woningen aan de Voorhoutkaai. (bron: opdrachtgever)

Figuur 6 Plan bestaande toestand. (bron: opdrachtgever)

1.2.4 Juridische context

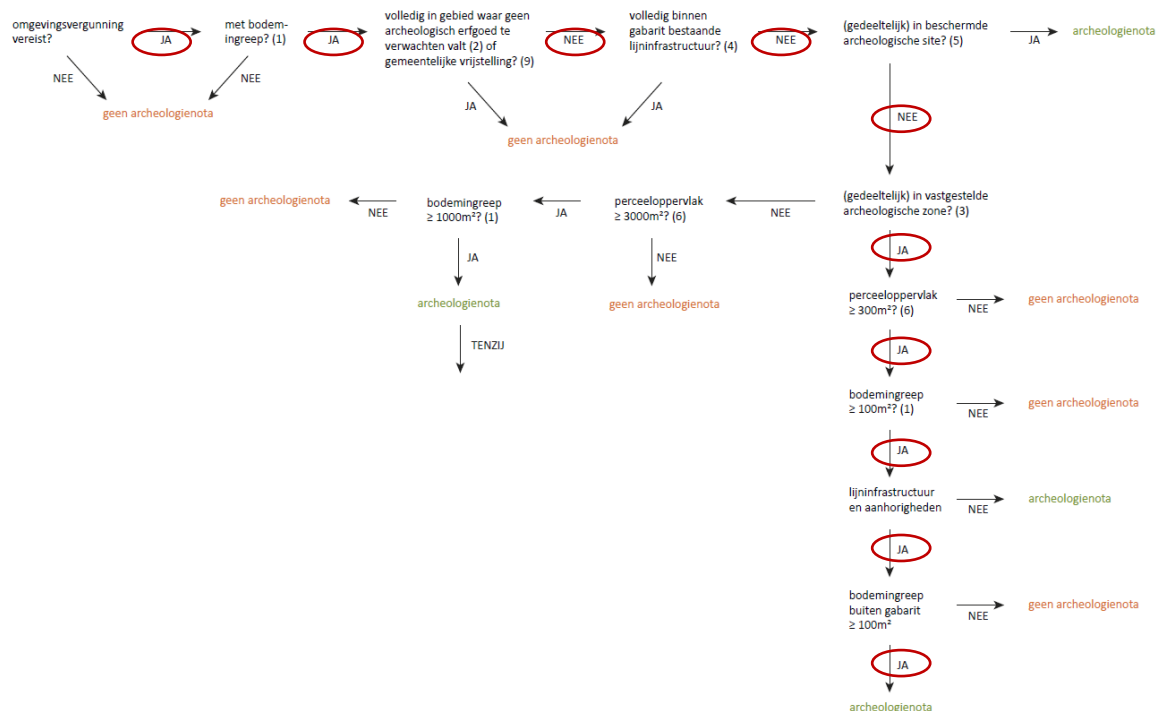
Het archeologisch vooronderzoek is uitgevoerd door RAAP België (OE/ERK/Archeoloog/2016/00154) en werd voor aktenaamde voorgelegd aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

Het plangebied is gelegen binnen een 'vastgestelde archeologische zone', de zogenaamde 'historische stadskern van de stad Gent'¹. Net ten zuidoosten van het plangebied bevindt zich de beschermde site van de Sint-Baafsabdij².

Het plangebied ligt niet in een gebied zonder archeologisch erfgoed zoals deze zijn vastgesteld in het besluit van de administrateur-generaal van 12 november 2019.³

De geplande bodemingrepen zijn mogelijk bedreigend voor eventuele archeologische resten. De archeologienota waarvan akte werd genomen dient bij de aanvraag van de vergunning te worden toegevoegd krachtens het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013. De aanvraag van vergunning betreft immers een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen voor een oppervlak van 375,3m² van de betrokken percelen en met een voorziene bodemingreep op 278,8m². Hierdoor worden de gestelde oppervlaktegrenzen overschreden, waardoor het opstellen van een archeologienota noodzakelijk is.

De criteria wanneer een archeologienota verplicht is, worden hieronder aangeduid op de beslissingsboom van het agentschap Onroerend Erfgoed.

figuur 7 Beslissingsboom, criteria bij omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen, deel 1. (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed)

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 12/02/2020)

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10801> (geraadpleegd op 12/02/2020)

³ <https://id.erfgoed.net/besluiten/14870>

1.2.5 Geplande werken

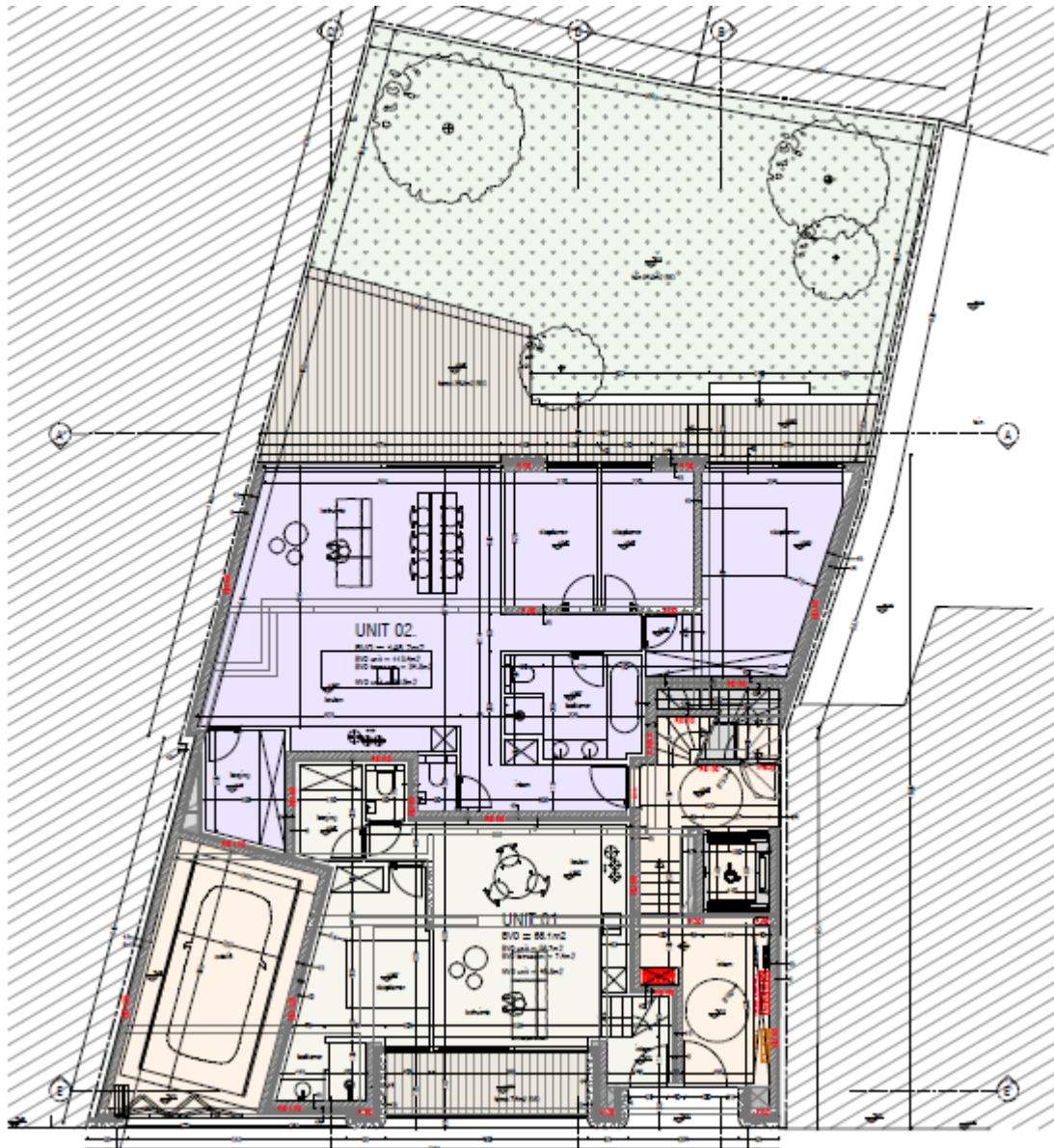
Er wordt de realisatie gepland van appartementen. In eerste instantie wordt het huidige gebouwenbestand afgebroken. Vervolgens worden 6 appartementen gerealiseerd, verdeeld over 4 verdiepingen en dakterras. Het appartementsgebouw zal onderkelderd worden ten behoeve van parkeerplaatsen (auto) en een fietsenstalling. Binnen deze onderkeldering zullen eveneens een nieuwe septische put en regenwaterput aangelegd worden. De onderkelderde ruimte zal een oppervlakte hebben van 245m^2 . Het appartementsgebouw zal ongeveer dezelfde oppervlakte innemen als de onderkelderde ruimte. Aan de oostelijke zijde van het plangebied wordt de overige ruimte ingenomen door een nieuw aan te leggen terras (circa 37m^2) en groenzone (circa 87m^2).

De ondergrondse ruimte/garage zal uitgegraven worden tot op een diepte van ongeveer $-2,19\text{ m}$ (exclusief aanleg vloerplaat) ten opzichte van het maaiveld. Ter hoogte van de liftkoker moet daar nog $1,30\text{ m}$ bijgeteld worden. De aanleg van het terras en groenzone zullen gepaard gaan met een impact van circa -50cm ten opzichte van het maaiveld.

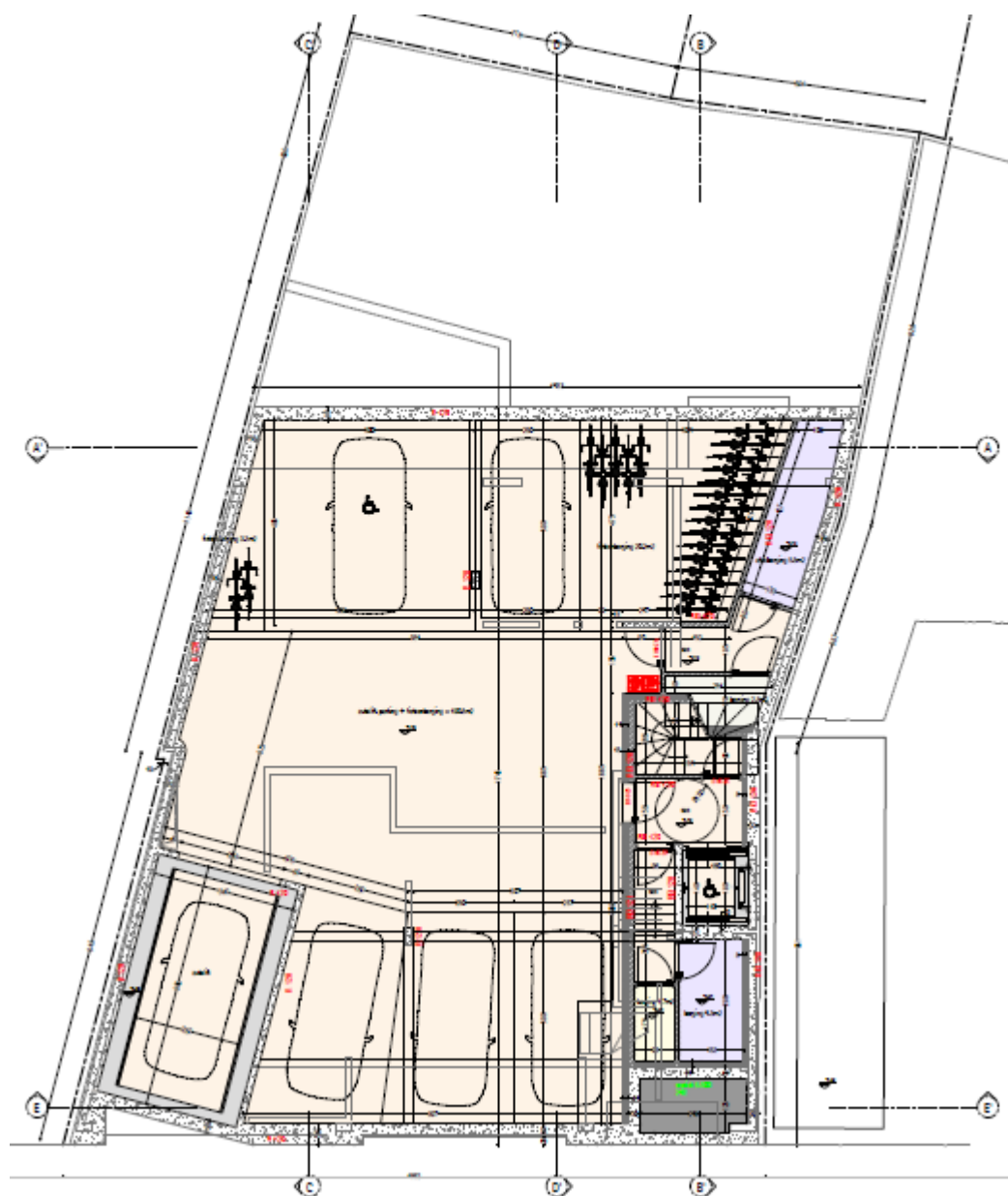
De werkzaamheden (graven funderingen, nutsleidingen, septische en regenwaterputten) zullen een grote impact hebben binnen het plangebied.

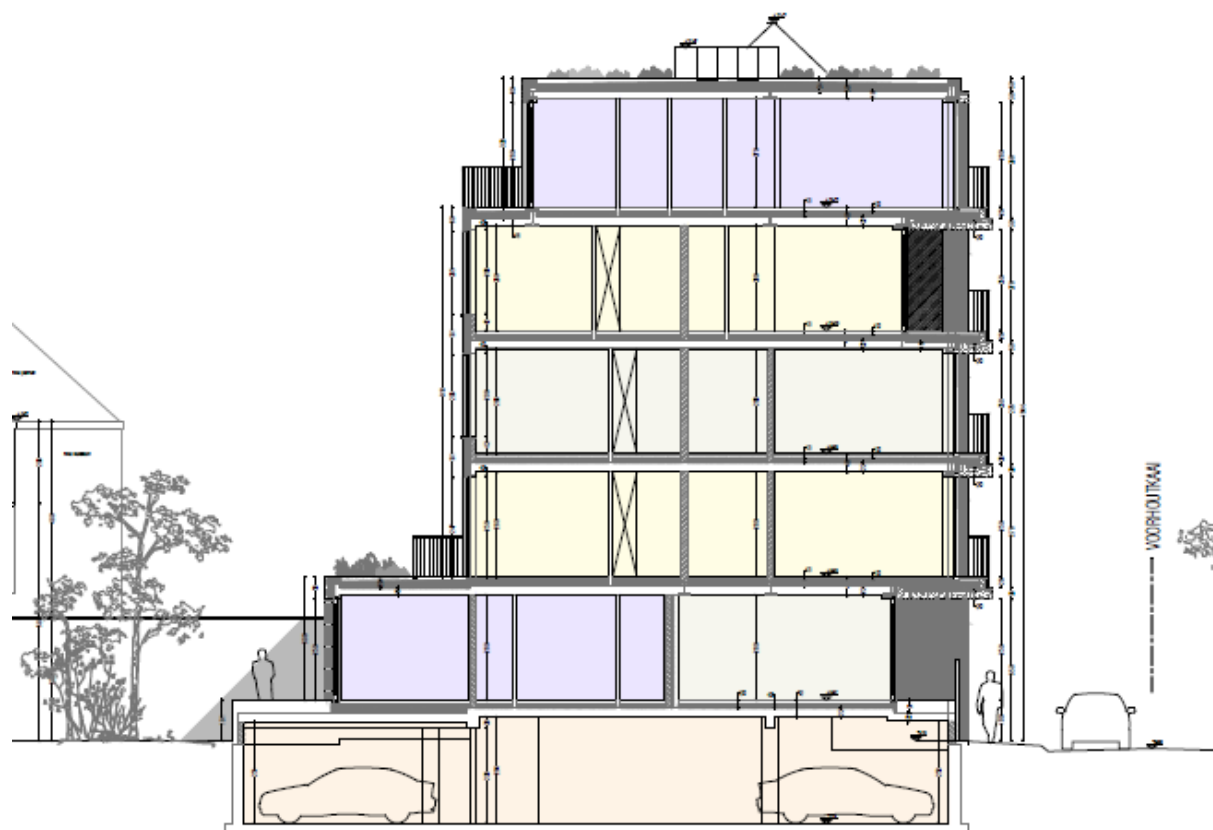
Figuur 8 Impressie/vooraanzicht van de nieuwbouw. (bron: opdrachtgever)

Figuur 9 Nieuwbouw gelijkvloers. (bron: opdrachtgever)

Figuur 10 Inplanting nieuwbouw kelderniveau. (bron: opdrachtgever)

Figuur 11 Doorsnede geplande werken. (bron: opdrachtgever)

1.3 Opzet en onderzoeksopdracht

1.3.1 Opdracht

Het archeologisch vooronderzoek heeft als opdracht het inventariseren, waarderen en veiligstellen van eventueel aanwezig waardevol archeologisch erfgoed binnen de grenzen van het plangebied:

1. *inventariseren*: zijn er archeologische sites te lokaliseren en welke zijn hun karakteristieken (types, datering, begrenzing, bewaringstoestand en relatie met het landschap)?
2. *waarderen*: wat is de kenniswaarde van eventuele aanwezige archeologische sites?
3. *veiligstellen*: hoe moet met eventuele waardevolle archeologische sites worden omgegaan in het kader van de geplande bodemingrepen (*in situ*, *ex situ*)?

1.3.2 Randvoorwaarden

Het archeologisch vooronderzoek beoogt steeds een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed. Vooraleer de opportuniteit van vooronderzoek met ingreep in de bodem af te wegen, is aldus eerst de opportuniteit van de diverse (combinaties van) methoden voor vooronderzoek zonder ingreep in de bodem afgewogen.

De keuze van de (combinaties van) methoden is steeds gebaseerd op volgende vier criteria:

1. *mogelijkheid*: is het mogelijk om de methode toe te passen binnen het plangebied?
2. *nut*: kan een bruikbaar resultaat verwacht worden met de toepassing van de methode?
3. *schadelijkheid*: kan toepassing van de methode het te verwachten bodemarchief overdreven beschadigen?
4. *noodzaak*: rechtvaardigt de kost van de methode het te verwachten resultaat?

Vooronderzoek zonder ingreep in de bodem	Vooronderzoek met ingreep in de bodem
a. bureauonderzoek	
b. landschappelijk bodemonderzoek	
c. geofysisch onderzoek	
d. veldkartering	
e.	verkennend archeologisch booronderzoek
f.	waarderend archeologisch booronderzoek
g.	proefsleuven en proefputten

1.4 Leeswijzer

Ieder archeologisch vooronderzoek begint noodzakelijkerwijs met een bureauonderzoek (zie hoofdstuk 2).

Binnen dit bureauonderzoek wordt de vraagstelling gespecificeerd, de methode toegelicht en over bekomen resultaten gerapporteerd. Het bureauonderzoek eindigt met het afwegen van de noodzaak van verder vooronderzoek. Hiertoe wordt een uitspraak gedaan over het potentieel op kennisvermeerdering hierbij en de eventuele aard daarvan.

2 Verslag van resultaten: bureauonderzoek (2020B5)

2.1 Beschrijvend gedeelte

2.1.1 Administratieve gegevens

Onderstaande gegevens zijn aanvullend op de administratieve gegevens zoals in het inleidend deel weergegeven en zijn specifiek van toepassing op de bureaustudie.

- *Projectcode agentschap Onroerend Erfgoed*: 2020B5
- *Betrokken actoren*: Erkend archeoloog
- *Wetenschappelijke begeleiding*: Gunter Stoops (Stadsarcheologie Gent), zie advies stadsarcheologie in bijlage 5

2.1.2 Archeologische voorkennis

- eerder archeologisch uitgevoerd onderzoek: zie 2.2.2
- gekende verstoorde zones: zie 2.2.4

2.1.3 Onderzoeksopdracht

2.1.3.1 Doelstelling

Het bureauonderzoek vormt de eerste stap van archeologisch vooronderzoek. Het vooronderzoek heeft als opdracht het inventariseren, waarderen en veiligstellen van eventueel aanwezig waardevol archeologisch erfgoed binnen een projectgebied. Tijdens het bureauonderzoek wordt getracht deze doelstelling te realiseren door raadpleging van gekende en ontsloten informatiebronnen.

Uit de bureaustudie dient de nood tot verder onderzoek of behoud *in situ* te worden ingeschat. Indien de resultaten voldoende informatie opleveren, of er geen vervolgtraject kan worden uitgevoerd voorafgaand het bekomen van de vergunning, zal een programma van maatregelen worden uitgeschreven met aanbevelen.

2.1.3.2 Wetenschappelijke vraagstelling

In het kader van dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.

- Zijn er reeds gekende archeologische gegevens binnen en in de omgeving van het plangebied? Wat is de aard en ouderdom van bekende archeologische resten? Wat is de conserveringsgraad en gaafheid van bekende archeologische resten?

- Hoe kunnen ongekende archeologische resten zich manifesteren (sporen, vondstenconcentraties, ...) en op welke diepte kunnen deze worden aangetroffen? Wat is de gespecificeerde verwachting (alsmede de verwachte conservering en gaafheid) ten aanzien van nog onbekende archeologische waarden in het gebied?
- Wat was het historisch landgebruik van het plangebied en wat is het landgebruik nu en wat is de invloed daarvan op de (verwachte) archeologie en (bodem)gaafheid?
- Wat is de invloed van de toekomstige inrichting op eventuele archeologische resten? Op welke manier kan bij de planvorming met archeologische resten worden omgegaan?

2.1.3.3 *Randvoorwaarden*

Het onderzoek is uitgevoerd door een erkend archeoloog volgens de normen van de Code van Goede Praktijk, versie 4.0.

2.1.4 *Beschrijving van de strategie & werkwijze van het bureauonderzoek*

Op basis van verschillende bronnen werd getracht inzicht te verkrijgen in de genese van het landschap, de bodemopbouw en het gebruik van het projectgebied en zijn omgeving in de loop van de tijd. Daaraan gekoppeld wordt de archeologische verwachting bepaald.

Het gebied bevindt zich in een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing waardoor bij de bureaustudie er extra aandacht gaat naar archiefonderzoek en eventueel eerder uitgevoerd onderzoek naar de historische bebouwing.

Het bureauonderzoek kent de volgende onderdelen:

- Aardkundige gegevens
- Archeologische gegevens
- Historische gegevens
- Bepalen van de archeologische verwachting
- Synthese en beantwoorden van de onderzoeksvragen

Hiervoor is bij dit onderzoek gebruik gemaakt van verschillende bronnen:

Voor de technische aspecten en de gegevens omtrent de werkzaamheden zijn de plannen en gegevens gehanteerd zoals ze zijn verkregen en toegelicht werden door de initiatiefnemer.

De aardkundige gegevens (geologie, topografie, landschap en bodemkunde) werden bestudeerd aan de hand van kaarten. Het betreft meer in het bijzonder de topografische kaart, Tertiair- en Quartairgeologische kaarten, de bodemkaart, de potentiële bodemerosiekaart en het digitale terreinmodel Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘harde data’ afkomstig van archeologisch onderzoek, en ‘indicatoren’ die wijzen op een aanwezig archeologisch bodemarchief. De Centrale Archeologische Inventaris (CAI)⁴ is hierbij een belangrijke bron. Ook de ‘gebeurtenissenkaart’ werd geraadpleegd. Er kon wel bijkomende informatie gevonden worden over recenter archeologisch onderzoek in de nabijheid van het plangebied dat nog niet in de CAI werd opgenomen. Het archeologisch kader in relatie tot de geologische periodes wordt weergegeven in bijlage 3. Daarnaast werd er beroep gedaan op Gunter Stoops, regiospecialist werkzaam voor de archeologische stadsdienst Gent.

Voor het onderzoek naar de algemene geschiedenis van Gent is gebruik gemaakt van uitgegeven en onuitgegeven bronnen. Deze zijn terug te vinden in de literatuurlijst. Daarnaast is ook beroep gedaan op de Inventaris Onroerend Erfgoed.⁵

De historiek van het plangebied wordt meer in detail onderzocht op basis van historische kaarten en luchtfoto's, geconsulteerd via zowel Geopunt als Cartesius.⁶ Cartesius is een online databank die kaartmateriaal en luchtfoto's van het NGI (Nationaal Geografisch Instituut), de KBR (Koninklijke Bibliotheek van België) en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika bundelt. Ook voor het historisch onderzoek vormt de CAI een bron voor informatie inzake harde historische data.

Voor een groot aandeel van het kaartmateriaal werd de website Geopunt⁷ geraadpleegd. Geopunt is een centrale website die vrijwel alle bestaande geografische overheidsinformatie ontsluit. Zo werd voor het bekomen van de kadasterinformatie gebruik gemaakt van het Grootchalig Referentiebestand Vlaanderen dat via deze weg door AGIV aangeboden wordt.

Voor het aanmaken van het kaartmateriaal werd het programma QGIS gebruikt, een geografisch informatiesysteem. In de mate van het mogelijke werd zoveel mogelijk van het relevante cartografische materiaal ingeladen in het programma om op deze manier zoveel mogelijk van het kaartmateriaal te genereren dat in deze bureaustudie gebruikt wordt. Hierbij werd telkens het projectgebied geprojecteerd of aangeduid op de onderliggende kaarten.

De studie van de hierboven vermelde bronnen gaf geen aanleiding tot een verder archiefonderzoek of het inwinnen van aanvullend wetenschappelijk advies.

⁴ <https://cai.onroenderfgoed.be> ONROEREND ERFGOED, 2018b

⁵ <https://inventaris.onroenderfgoed.be> ONROEREND ERFGOED, 2018a

⁶ <http://www.cartesius.be> NGI, 2018

⁷ <http://www.geopunt.be> GEOPUNT, 2018

2.2 Resultaten

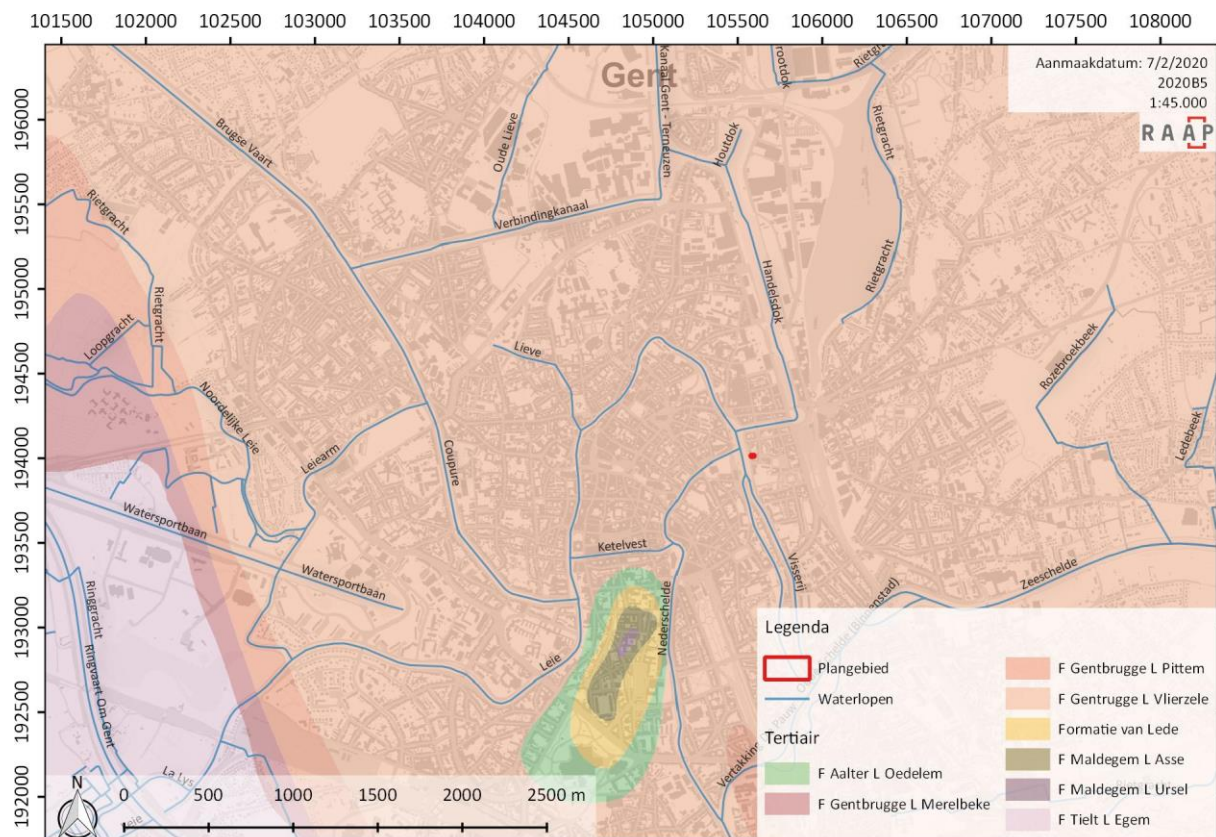
2.2.1 Aardkundige gegevens

Onderstaande geologische, geomorfologische en bodemkundige data informeren over de genese van het landschap in het plangebied, de bodemopbouw en de ligging en de stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische fenomenen kunnen voorkomen. Een aantal (prehistorische) vindplaatstypen kunnen bovendien uitgesproken gekoppeld worden aan specifiek aanwijsbare landschapsvormen. De aardkundige data laten ook toe om een verwachting te formuleren ten aanzien van de verschijningsvorm, d.i. de conserveringsgraad en gaafheid van het archeologische erfgoed.

2.2.1.1 De Tertiairgeologische bodem

De locatie van het plangebied bevindt zich op het Lid van Vlierzele deel van de Formatie van Gentbrugge. De bodem bestaat uit groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend, plaatselijk kunnen dunne zandsteenbankjes voorkomen.

Het Tertiaire niveau wordt op de locatie afgedekt met een 6,5m dik Quartair dek, en is dus minder relevant voor deze studie.⁸

Figuur 12 Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: DOV, 2002; AGIV, 2019a).

⁸<https://www.dov.vlaanderen.be/zoeken-ocdov/proxy-boring/boorstaat/1997-078321/rapport/rapportboringstandaard?outputformaat=PDF&titel=DOV+Boorrapport>

2.2.1.2 *De Quartairgeologische bodem*

Het Tertiair (of liever het Neogeen) wordt gevolgd door de jongste periode in de aardgeschiedenis: het Quartair. Deze periode vangt dus 2.58 miljoen jaar geleden aan en is onderverdeeld in twee tijdvakken: het Pleistoceen en het Holoceen.

Het Pleistoceen (2.58Ma- 11.7ka) wordt gekenmerkt door grote schommelingen in het klimaat. De (vaak relatief lange) tijden waarin een koud klimaat bestond worden ijstijden (glacialen) genoemd. Tijden waarin het klimaat meer op dat van nu leek worden aangeduid met de term tussenijstijden (interglacialen) aangeduid. Deze grote klimaatschommelingen hadden grote gevolgen en de resultaten daarvan zijn vandaag de dag nog op veel plekken in het landschap te herkennen.

Het jongste tijdvak is (vooralsnog) het Holoceen (11.7ka – heden). Dit tijdvak is gekenmerkt door een redelijk warm klimaat en is daarom ook geclassificeerd als een interglaciaal. Met name in het laatste deel van dit tijdvak is de invloed van de mens op de aarde sterk toegenomen, wat voor de geologie grote gevolgen heeft.⁹

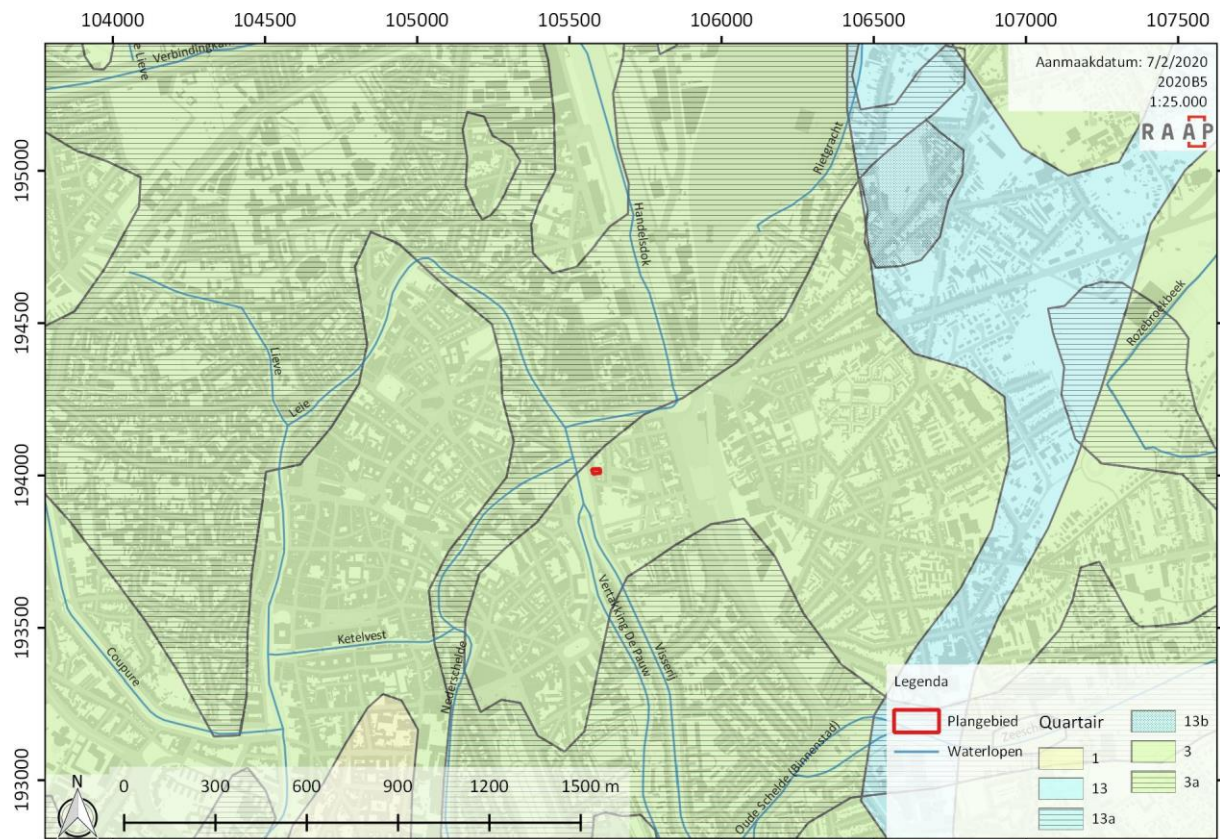
De sedimenten van Quartaire ouderdom worden op grote schaal aan het oppervlak aangetroffen en zijn weergegeven op de Quartairgeologische kaart volgens het principe van profieltypekartering. Daarbij worden lithologie, genese en (chrono-) stratigrafie aangehouden als de belangrijkste kenmerken waar gronden op worden ingedeeld. De dikte van de Quartaire afzettingen varieert sterk in Vlaanderen, van minder dan een meter tot circa 30 meter.¹⁰

Het profieltype dat voorkomt binnen het plangebied betreft profieltype 3. Het betreft eolische afzettingen van zand tot silt van het Weichseliaan (laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen (code ELPw), mogelijk kunnen ook hellingsafzettingen van het Quartair (HQ) aanwezig zijn. Onder deze sequentie bevinden zich fluvatiële afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

Uit de boring B88 (collector Dampoort) net ten zuidwesten van het plangebied blijkt dat de bovenste 4m bestond uit aangevuld of vergraven grond. Van 4m tot 6,5m werd een kleiige ondergrond, soms fijn zandhoudend en plastisch waargenomen.

⁹ <http://www.stratigraphy.org/index.php/ics-chart-timescale> ICS, 2017

¹⁰ <https://www.dov.vlaanderen.be/page/quartairgeologische-kaart-150000> DOV, 2019

Figuur 13 Quartaire geologische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: VMM, 2018; AGIV, 2019a; DOV, 2019).

2.2.1.3 Bodemkundige gegevens

De bodemkaart binnen het plangebied geeft een OB-code, dit zijn bebouwde gronden. Deze kartering is logisch gezien de hoge bebouwingsgraad binnen en rondom het plangebied. Algemeen wordt echter wel een zandbodem verwacht.

Figuur 14 Bodemkaart met projectie van het plangebied (bron: DOV, 2018b; VMM, 2018; AGIV, 2019a).

2.2.1.4 Geomorfologische kaart

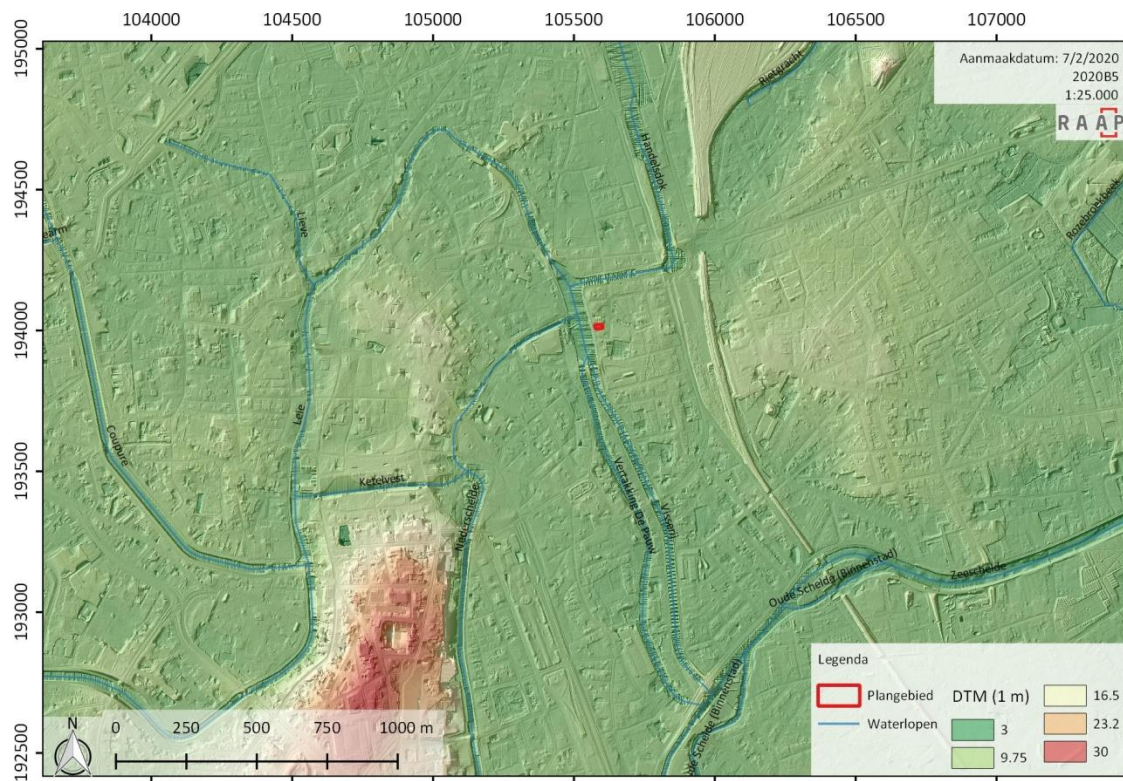
Een geomorfologische kaart is voor dit gebied niet beschikbaar, en wordt hier bijgevolg niet besproken.

2.2.1.5 Topografie

Gent situeert zich in zandig Vlaanderen en bestaat landschappelijk en bodemkundig uit drie gebieden: Een vrij hoog zandig gebied (+5m tot +15m TAW) dat nagenoeg volgebouwd is, een alluviale zone langs weerszijden van de Leie en de Schelde die door het centrum van Gent stromen en een vrij hoge getuigenheuvel gevormd door de Blandijnberg (de top is net geen +30m TAW). Het plangebied heeft een vrij vlak verloop, met een gemiddelde TAW-waarde van +8,7m.

2.2.1.6 Hydrografie

Het plangebied ligt net ten zuidoosten van de samenvloeiing van de Schelde en de Leie. Net ten westen loopt de vertakking De Pauw, dit is een kort kanaal dat de Visserij en de Leie verbindt met het Achterdok. Het kanaal werd in 1827-1829 aangelegd, deels op de noordelijke omwalling van het Spanjaardenkasteel.

Figuur 15 Digitaal Terreinmodel Vlaanderen met aanduiding van het plangebied (bron: AGIV, 2015b).

Figuur 16 Digitaal Terreinmodel Vlaanderen (detail) met projectie van het plangebied en aanduiding van de hoogteprofielen (bron: AGIV, 2015b).

2.2.2 Historische gegevens

2.2.2.1 Algemene geschiedenis en ontwikkeling van Gent¹¹

De vroegste menselijke aanwezigheid in de Gentse binnenstad vanaf de prehistorie werd verschillende keren archeologisch vastgesteld. Het unieke karakter van het landschap, namelijk een verhevenheid met directe aansluiting op een rivierenstelsel heeft een aantrekkingskracht op bevolkingsgroepen. Vooral de zone rond en op de top van de droge Zandberg bleek een aantrekkelijke plaats om zich te vestigen. Ook in de Merovingische periode (5de eeuw tot midden 8ste eeuw) oefent de Zandberg diezelfde aantrekkingskracht uit. Sommige bronnen spreken van een landelijke nederzetting op de Zandberg. Echter sporen *in situ* van deze nederzetting werden nog niet teruggevonden. Aan de oost- en de zuidzijde van deze nederzetting worden nog voor het midden van de 7de eeuw twee abdijen opgericht namelijk *Ganda* (de latere Sint-Baafsabdij) en *Blandinum* (de latere Sint-Pietersabdij). Uit historische bronnen is geweten dat naast de Sint-Baafsabdij reeds een handelsnederzetting aanwezig was die *Ganda* (romeinse oorsprong?) heette.

Als gevolg van de invallen van de Noormannen (tweede helft 9de eeuw) kwam er een einde aan deze nederzetting. Ook de groei van de aanpalende Sint-Baafsabdij werd onderbroken en de geestelijken vluchtten naar Noord-Frankrijk. Ter hoogte van de Sint-Janskerk (de huidige Sint-Baafskathedraal) ontstond een *portus* omgeven door een D-vormige gracht. In hoeverre deze *portus* al bestond voor de invallen van de Noormannen is niet geweten. Ook over het uitzicht van de omgrachting, het tijdstip van aanleg en de functie ervan rijzen nog vragen. Een belangrijk element die meespeelt in het verhaal zijn de verbindingssassen tussen de Sint-Pietersabdij en de Sint-Baafsabdij enerzijds en anderzijds een as die de verbinding maakte tussen de Schelde en de Leie.

¹¹ Gebaseerd op De Groote K. & Ervynck A., 2017.

& <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 11/02/2020)

Figuur 17 De eerste nederzetting met haar assen en aanduiding van het projectgebied (rode bol). (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p. 12.)

LEGENDE:

 Parallele as met de Schelde.

 Weg die de Sint-Pietersabdij verbindt met de Sint-Baafsabdij en waarlangs de handelsnederzetting zich uitstreckte met haaks hierop de as die de Schelde met de Leie verbond.

 Afsplitsing van de weg tussen beide abdijen.

In de 10de en 11de eeuw groeiden de *portus*, ontstaan aan de 'zandberg', en de bewoningskern, ontstaan rond het Gravensteen, stilaan naar elkaar toe om één grote *portus* te vormen. In 941 werd ten behoeve van deze portusbewoners een bidplaats opgericht, de Sint-Janskerk, op de plaats van de latere Sint-Baafskathedraal. De beide bevolkingskernen groeiden in de loop van de 10de eeuw naar elkaar toe langs een rechte verbindingsas, de Hoogpoort. Nog in de 10de eeuw werd de heropbouw van beide abdijen aangevat met steun van de graven van Vlaanderen. Rond de abdijen zouden zich nadien dorpen vormen die oorspronkelijk geen deel uitmaakten van de stedelijke *portus*. Deze laatste breidde zich snel uit in verschillende richtingen. Dit wordt onder meer aangetoond door de nieuwe markten en kerken die in de 11de eeuw opgericht werden: de Vrijdagmarkt met de Sint-

Jacobskerk en de Koornaard (Korenmarkt) met de Sint-Niklaaskerk op de rechteroever van de Leie, en de Sint-Michielskerk op de linkeroever van deze rivier. De Gentse portusbewoners streefden meer en meer naar onafhankelijkheid. Mogelijk op het einde van de 11de of het begin van de 12de eeuw beschikten de Gentenaars over een eigen schepenbank, bestaande uit dertien schepen. De stad ontwikkelde zich snel door een toenemende economische activiteit.

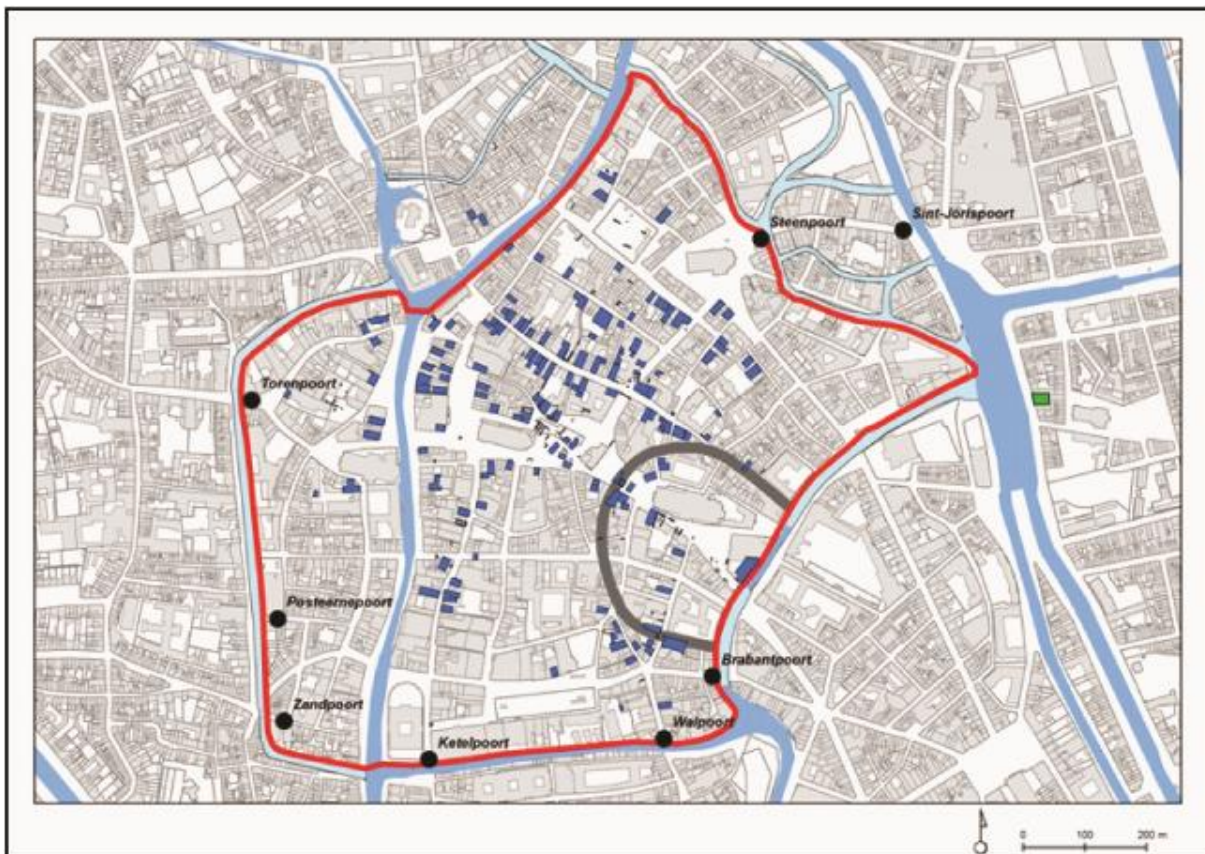
Figuur 18 Het groeien uit de *portus* (aanduiding van het projectgebied dmv rode bol). (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p.17.)

Legende:

- De portusomwalling
- Oorspronkelijk traject tussen beide abdijen en de haakse as naar de Leie
- De handelsroute en de as van de Hoogpoort (10de eeuw)
- De as van de Onderstraat (11de eeuw)
- De as van de Kammerstraat (12de eeuw)

Rond 1100 werd de stad omgeven door een watergordel, die haar grondgebied scheidde van de Sint-Baafs- en Sint-Pietersdorpen en het omliggende platteland. Deze gordel bestond deels uit natuurlijke waterlopen, deels uit gegraven grachten. Zo werd het Gentse gebied in de vorm van een kuip van 80

hectare groot, omgeven door de Reep (Schelde) ten oosten, door de Ottogracht ten noordoosten, de Leie ten noordwesten, de gegraven Houtlei ten westen en de gegraven Ketelgracht ten zuiden. Minstens vier poorten verleenden toegang tot de stad: de Brabantpoort, de Ketelpoort, de Torenpoort en de poort aan de Steenbrug. De Kuip werd op bepaalde plaatsen versterkt door wallen, gemetselde muren, torens en sluizen. De economische bloei van Gent, die vooral gebaseerd was op de lakennijverheid en de graanhandel, ging gepaard met een toename van de bevolking. Het centrale deel van de stad was sterk bebouwd. Hoewel het grootste deel van de gewone huizen in hout opgetrokken waren, verrezen vanaf de 12de eeuw de eerste stenen patriciërswohnungen en stapelhuizen, gebouwd in donkergrijze kalksteen die uit Doornik aangevoerd werd. Ook de meeste kerken werden in de 12de eeuw in steen herbouwd.

Figuur 19 Aanduiding van de tweede stadsomwalling op het kadasterplan (rood) en het plangebied (groene rechthoek). De gekende patriciërswohnungen (Stenen) te Gent (blauw) (bron: Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).

In de loop van de 13de eeuw groeide de agglomeratie buiten haar eerste omheining. De stadsmagistraat, die sinds 1228 bestond uit een oligarchische top van drie groepen van dertien mannen, de zogenaamd XXXIX die de macht stevig in handen hielden, streefde ernaar het grondgebied van Gent uit te breiden. In diezelfde eeuw nog wist men een aantal omliggende gronden, meestal door aankoop, te bemachtigen. Zo werden achtereenvolgens de zogenaamd waterwijk (ten noorden van de Ottogracht), het Terra Montium (ten zuidwesten van de Sint-Michielswijk), Overschelde, de "upstallen" (tussen Nieuwe en Oude Leie), de Oudburg, het "Ser Raas Gerechte" (tussen Coupure en Leie), het 's Borchgraven Gerechte (Briel, Burgstraat), de Muide en Marialand geannexeerd. Zo groeide Gent uit tot een enorme stad met een oppervlakte van 644 hectare, waarvan echter grote gebieden nog onbewoond bleven.

Sinds de tweede helft van de 13de eeuw was men bekommerd om de nieuwe aanwinsten van het omliggende af te sluiten. In 1254 werd een overeenkomst gesloten door de abt van Sint-Pieters en de schepenen om versterkingen op het grondgebied van het Sint-Pietersdorp op te richten. Bij de belangrijkste toegangswegen werden een aantal stadspoorten opgericht. Vermelden we in dit verband de Heuvelpoort en de Petercellepoort of Kortijkse poort, die op het grondgebied van het Sint-Pietersdorp opgetrokken werden; de Koepoort en de Steenpoort bij het Arteveldeplein; de Vijfwindgatenpoort, later vervangen door de Keizerpoort, aan het einde van de Lange Violettenstraat; de Sint-Lievenspoort op het kruispunt van de Sint-Lievenslaan en Keizersvest; de Brugse poort en Muidepoort aan de noordoostgrens van de stad; de Spitaalpoort en Dendermondse poort op het grondgebied van de Sint-Baafsabdij en tenslotte nog de Antwerpse of Geuzenpoort, die pas in de 16de eeuw opgericht werd. De vestingen zelf vormden in feite geen aaneengesloten omheining. Men rekende immers op de moerassige gronden rond de stad die door de bouw van sluizen bij eventuele aanvallen onder water konden gezet worden. Deze sluizen werden op het einde van de 13de eeuw opgericht; de voornaamste waren het Braamgat aan de Opperschelde, het Kuipgat aan de Leie en de Grote Spei aan de Nederschelde. De nieuwe vestingen liepen langs de Leie in het zuidwesten, de Waldam en de Vogelenzanggracht in het westen en noordwesten, terwijl de Muide in het noordoosten door een vest werd ingesloten. In het oosten werd het Sint-Baafsdorp afzonderlijk omheind. In het zuidoosten werden de nieuwe stadsgronden omgeven door de Schepenvijver in 1254, het Klein Scheldeken in 1325, en een gracht tussen de Keizerpoort en de Sint-Lievenspoort, in 1378-84 gegraven. Daarbij hoorde de Hoge Vest, die liep van Heuvelpoort naar de Bijloke ten zuiden van het Sint-Pietersdorp.

Figuur 20 Panoramisch plan van Gent uit 1534. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens)

Toen aan de hegemonie van het patricisch bewind een einde werd gesteld, werden ook de ambachtslieden bij het bestuur van de stad betrokken. In 1301 werd door de ordonnantie van Senlis een nieuw schependom ingesteld, dat voortaan zou bestaan uit twee dertientallen, die de benaming kregen van schepenen van de keure en schepenen van de gedele. Deze schepenen met verschillende bevoegdheden beschikten elk over een eigen schepenhuis. In de eerste helft van de 14de eeuw werd ook het Belfort, symbool van de stedelijke macht, opgericht. De groei van Gent werd echter gedeeltelijk ontredderd door tal van oorlogen en beroeringen op sociaal vlak. Door de concurrentie van onder meer Brabant en Engeland verloor Gent zijn unieke handelspositie op het gebied van de lakennijverheid. De eeuw van de Arteveldes betekende een eeuw van strijd voor de onafhankelijkheid van Vlaanderen ten opzichte van Frankrijk, waarbij Gent een grote rol speelde. Ook onder de dynastie van de Bourgondiërs kwam het particularistische Gent herhaaldelijk in botsing met het centrale bestuur. Ondanks alle tegenslagen en vernederingen bleef Gent een belangrijke rol spelen op gebied van handel, nijverheid en kunst. De graanhandel en de linnennijverheid bloeiden, terwijl ook tal van nieuwe gebouwen opgericht werden. Naast prachtige gildenhuizen en hallen, verrees onder meer ook het nieuwe, groots opgezette laatgotische schepenhuis, dat echter onvoltooid zou blijven. Om de gebouwen op te trekken werd Lediaanse kalkzandsteen aangevoerd uit de omgeving van Gent, gekenmerkt door een goudbruine kleur.

Gent heeft het uiteindelijk moeten afleggen tegen de in Gent geboren Karel V, die door de Karolijnse Concessie in 1540 de economische, sociale en politieke structuur van de stad grondig wijzigde. De privileges van de ambachten, die verstarring in de hand werkten, werden opgeheven. De bouw van een dwangburcht, het Spanjaardkasteel, werd bevolen op de plaats waar de Sint-Baafsabdij lag, waardoor het grootste deel van deze belangrijke abdij en het dorp daar rond verdween. De tweede helft van de 16de eeuw werd gekenmerkt door de godsdienstoorlogen, waarin Gent wederom een belangrijke rol zou spelen. De stad kende een calvinistisch bewind van 1577 tot 1584, met als belangrijkste figuren Hembyze en Ryhove. In deze periode werd een nieuwe gebastioneerde omheining rond Gent aangelegd. De eerste werken startten in 1572, maar de belangrijkste werden sinds 1577 uitgevoerd. Men volgde hierbij grotendeels de lijn van de tweede omheining maar in het oosten kwam men dicht bij de stad en nam men de bewaard gebleven delen van het Spanjaardskasteel op in de versterking. Deze omheining had de karakteristieke driehoekige vorm die het Gentse grondgebied zou blijven typeren tot het einde van de 18de eeuw.

Figuur 21 Plan uit 1649, Flandria Illustrata, Sanderus

(bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent,_Belgium_-_Map_1649.jpg).

Het bevolkingscijfer was tegen het einde van de 16de eeuw sterk gedaald tot 30.000 inwoners, onder meer te verklaren door het grote aantal uitwijkingen om religieuze en economische redenen. In de 17de eeuw kende Gent een langzame heropleving, die duidelijk weerspiegeld werd in het stijgende bevolkingscijfer dat in 1690 terug tot 52.000 geklommen was. Vele kloosters vestigden zich in de stad, en kerken en openbare gebouwen werden opgericht of hersteld. Daardoor ontwikkelde zich een intensieve bouwbedrijvigheid, die aangewakkerd werd door het beleid van de aartshertogen Albrecht en Isabella. In deze periode werd het versteningsproces van de woonhuizen, dat reeds sinds de 16de eeuw door toelagen gestimuleerd werd, intensief doorgevoerd. Gent telde in de 17de eeuw circa 7.000 huizen en 500 straten. Het begin van de 18de eeuw betekende eerst een achteruitgang door de nasleep van de oorlogen tegen Lodewijk XIV, doch weldra volgde weer een tijdperk van betrekkelijke bloei onder het Oostenrijks bewind (1714-1792). Onder het centraliserende beleid van Maria Theresia werden handel en nijverheid gestimuleerd. De eerste fabrieken werden opgericht en een nieuwe handelaarsklasse ontwikkelde zich. Zij werden de opdrachtgevers voor de bouw van een aantal statige herenhuizen in het centrum van de stad. Op het einde van de 18de eeuw werden door verschillende verordeningen van Jozef II een aantal kerkelijke instellingen afgeschaft en werd ook een aanvang gemaakt met de ontmanteling van de stadsomheining. In 1786 werden bij een volkstelling 48.409 inwoners geteld.

In 1789 brak de Franse Revolutie uit en in 1794 kwamen geheel de Zuidelijke Nederlanden tot 1814 onder Frans gezag te staan. Dit betekende een grondige wijziging van maatschappij en instellingen. Gent werd de hoofdstad van het Scheldedepartement, één van de negen Franse departementen die in 1795 in de Zuidelijke Nederlanden opgericht werden. De eerste periode van deze overheersing was vrij brutaal en gericht tegen de katholieke clerus en adellijke grondbezitters. Vele kerken en kloosters werden als nationaal goed verkocht of gesloopt. Op de vrijgekomen gronden verrezen later nieuwe, burgerlijke gebouwen. Onder Napoleon I werd de stad verder ontmanteld. De katoennijverheid, met Lieven Bauwens als promotor, kende een snelle ontwikkeling. De constante toename van de bevolking had een vermeerdering van de bebouwde oppervlakte tot gevolg.

Het Hollands bewind onder koning Willem I (1814-1830) was vrij gunstig voor Gent. Door de stichting van de rijksuniversiteit in 1816 werd Gent een nieuw element rijker, dat niet alleen op geestelijk en intellectueel, maar ook op bouwkundig gebied een sterke stempel op deze stad zou drukken. Tevens werd de economie sterk gestimuleerd waardoor de hogere burgerij zich orangistisch opstelde en verzet bood tijdens de Belgische Omwenteling.

Na de aanvankelijke moeilijkheden bij de stichting van België, veroorzaakt door de sluiting van de Schelde en het kanaal van Terneuzen en het verlies van overzeese afzetgebieden, ging de onstuitbare groei van Gent verder. Door de uitbreiding van de katoen- en vlasnijverheid werd Gent één van de leidende textielcentra van Europa. De bevolking kende een snelle aanwas en verdubbelde haar aantal inwoners op 60 jaar tijd (155.000 in 1890). Arbeiderswijken (beluiken) en fabrieken werden op de nog onbebouwde ruimten opgericht terwijl de stad zich verder ging uitbreiden tot de randgemeenten.

Het stadscentrum onderging op het einde van de 19de eeuw een aantal wijzigingen. Door het zogenaamd Zollikofer-De Vigneplan, uitgevoerd na 1883, werd voorzien in een rechtstreekse verbinding tussen het centrum van de stad en het nieuwe Zuidstation. Daartoe werden de Limburg- en Vlaanderenstraat aangelegd. Een gedeelte van de Reep, van de Brabantdam tot het Geraard Duivelsteen werd overwelfd, het Prof. Laurentplein en de Henegouwenstraat werden afgelijnd. Ook de Oude Schelde werd drooggelegd, waardoor de Kuiperskaai en de Oude Scheldestraat ontstonden. Talrijke historische waterwegen en wallen werden gedempt (Ottogracht, Houtlei, Plottersgracht, Schipgracht).

Onder burgemeester Emile Braun (1895-1920) werd de oude binnenstad grondig "gesaneerd". Dat wil zeggen dat het oude stratennet door de afbraak van hele huizenblokken veranderd werd. Het Sint-Baafsplein en het E. Braunplein werden gecreëerd terwijl de belangrijkste gebouwen, het Belfort, de Lakenhal, het Gravensteen, de Sint-Niklaaskerk en de Sint-Baafskathedraal werden vrij gemaakt van aanbouwen. De monumentale Sint-Michielsbrug werd over de Leie aangelegd. Tevens werden in het vooruitzicht van de wereldtentoonstelling van 1913 een aantal restauraties van belangrijke monumenten doorgevoerd.

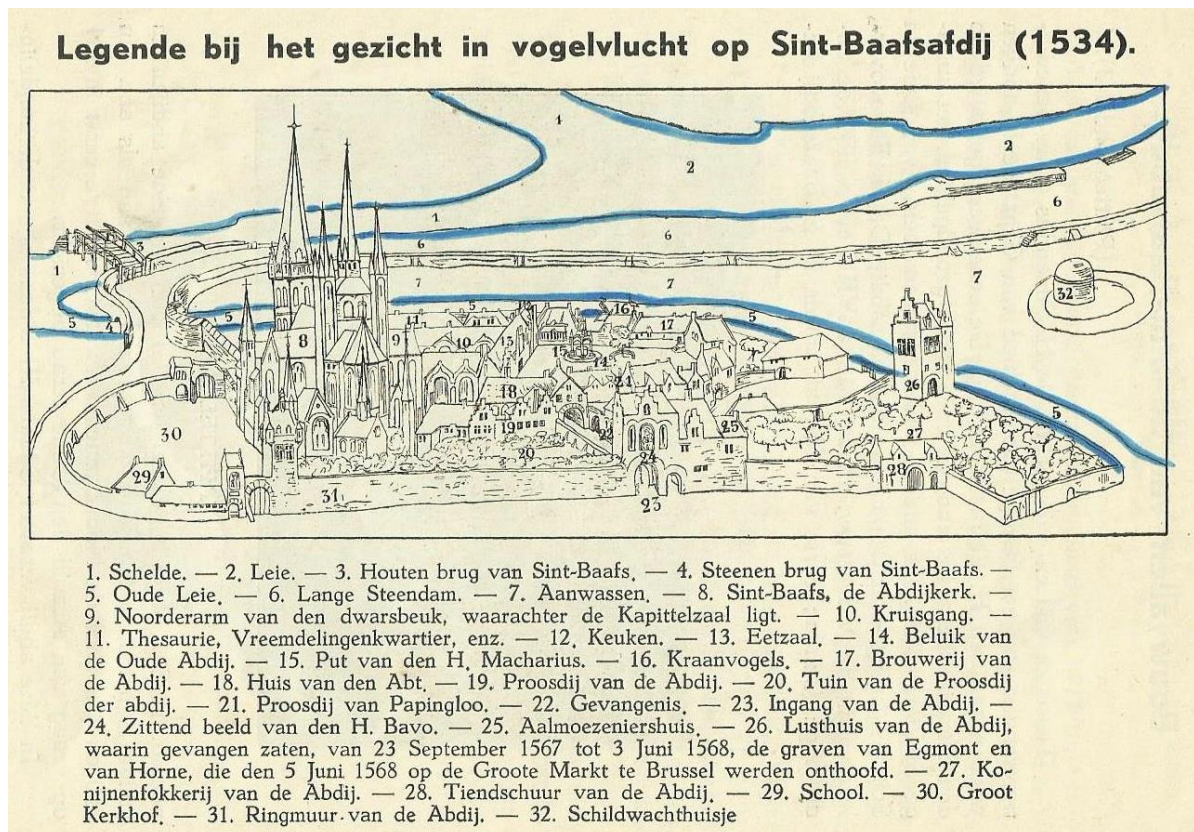
2.2.2.2 *De evolutie van het plangebied aan de hand van historisch kaartmateriaal*

Het oudste zicht op het projectgebied dateert uit 1534 en betreft het zicht op Gent vanuit vogelperspectief, zogenaamd **panoramisch zicht op Gent**. Het plangebied (rode cirkel) bevindt zich ter hoogte van het Sint-Baafsdorp en Sint-Baafsabdij maar kan niet met zekerheid gelokaliseerd worden. Aan de samenvloeiing van de Leie en de Schelde zou de Heilige Amandus tussen 630 en 639 een Sint-Petruskerk en religieuze gemeenschap gesticht hebben, vanaf 864 de Sint-Baafsabdij. Rond de abdij ontwikkelde zich het Sint-Baafsdorp. In de 9de eeuw werd het geheel verwoest door de Noormannen. De heropbouw onder impuls van Arnulf De Grote begon in 940 (hervorming tot Benedictijnerabdij). De grootste bouwcampagne werd aangevat in de tweede helft van de 12de eeuw. De abdij kende een heropbloei onder abt Raphaël de Mercatel door verfraaiings- en aanpassingswerken, circa 1495. Onder paus Paulus III werden de monniken in 1536 gesecculariseerd en overgebracht naar een nieuw kapittel aan de Sint-Janskerk, vanaf dan Sint-Baafskathedraal genoemd. **In 1540 werd het complex gedeeltelijk gesloopt om plaats te maken voor het Spanjaardkasteel van keizer Karel.**¹²

Figuur 22 Panoramisch (1534) zicht op Gent met aanduiding (rode cirkel) van de omgeving van het plangebied. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens)

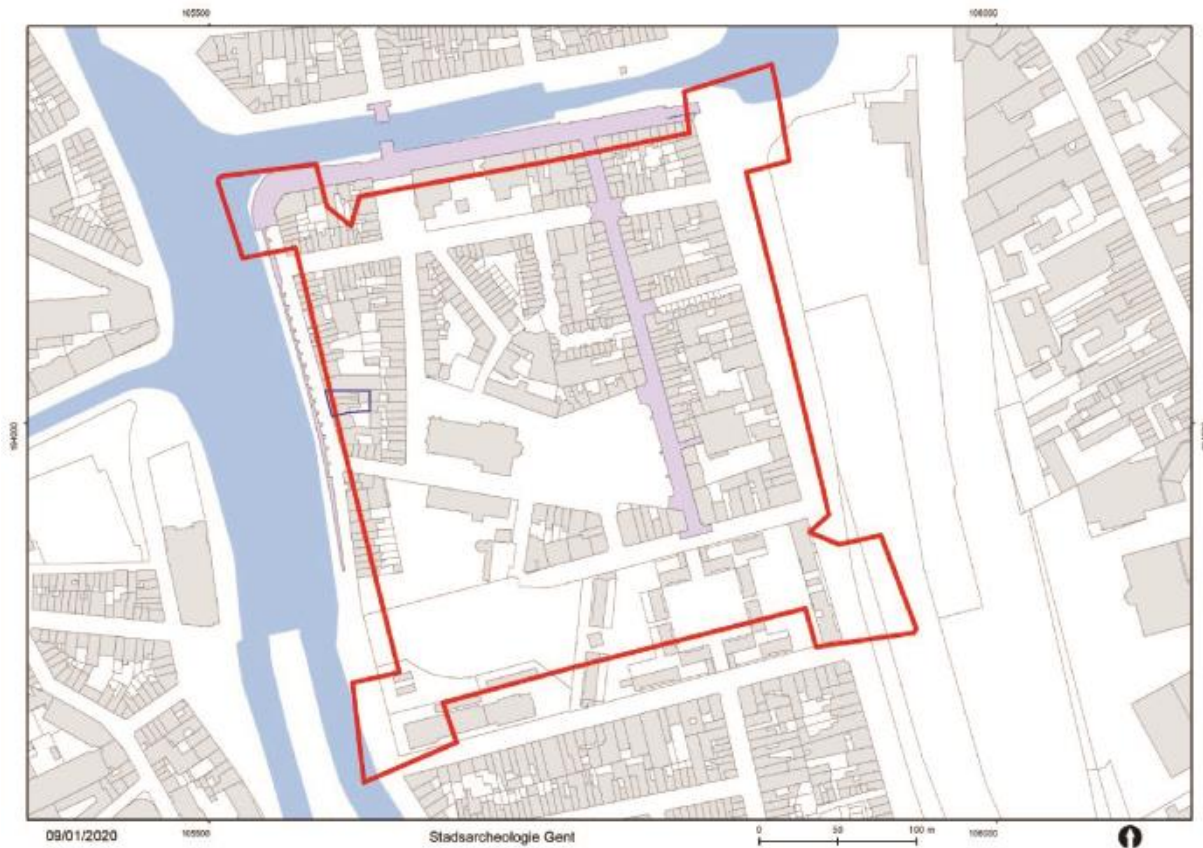
¹² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19148>

Figuur 23 Legende bij het panoramisch zicht uit 1534, detail van de Sint-Baafsabdij. (bron: <https://dekuipe.files.wordpress.com/2012/06/gent-st-baafsabdij-1534.jpeg>)

De kaart van Jacob van Deventer uit ca. 1559 toont reeds de aanwezigheid van het Spanjaardenkasteel ter hoogte van het plangebied. Ook de kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 en de kaart van Jacques Horenbault uit 1617 situeren het plangebied ter hoogte van het Spanjaardenkasteel. Keizer Karel kreeg de toestemming van de paus om na de opstand van de Gentenaren een dwangburcht op te trekken. In 1545 heette de citadel het 'Karelsteen', vervolgens kreeg het de naam 'Spanjaard(en)kasteel'. In dit militair bastion, volledig afgewerkt in 1553, waren er 4 kazernes voorzien met in totaal een 2500 manschappen. Ondertussen verbleef de keizer in het Prinsenhof en liet de stad bewaken door Duitse landknechten en Picardische ruiters.

Als het plangebied geprojecteerd wordt op een kadasterkaart met contouren van het Spanjaardkasteel dan bevinden de woningen Voorhoutkaai 22-23-24 op het westelijke deel van het plangebied zich ter hoogte van de 'courtine'. Een courtine is een weermuur of verbindingswal tussen twee waltorens of twee bastions van een kasteel of vesting. Courtines bij vestingen waren meestal van puin of bakstenen, maar ook als pure wallen van aarde voor. De achterbouwsels en tuin bevinden zich binnen de vesting van het Spanjaardkasteel, vermoedelijk ter hoogte van de wal.

Figuur 24 Kadasterkaart met contouren van het Spanjaardkasteel (rode lijn) en aanduiding van het plangebied (blauw). (bron: Gent, Stadsdienst archeologie)

Figuur 25 Kaart van Jacob van Deventer (ca. 1559) met situering van het plangebied. (bron: Cartesius)

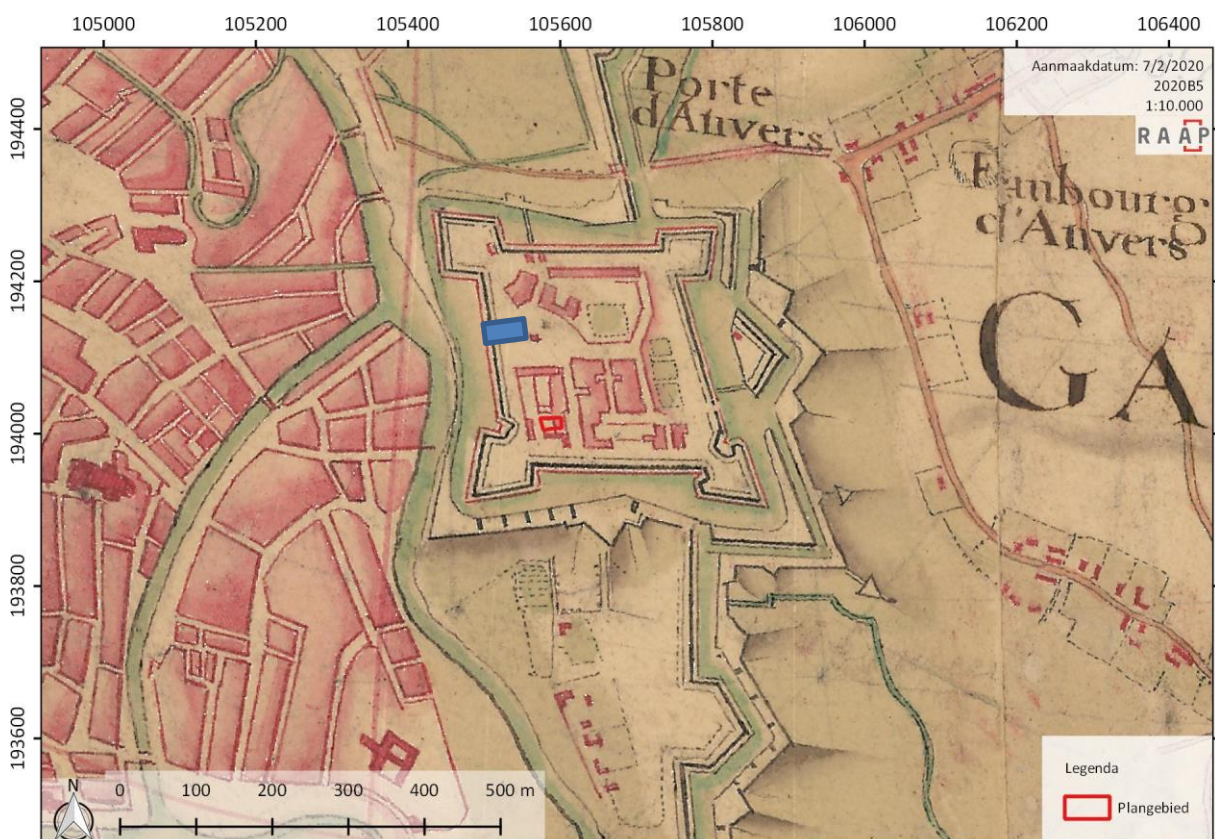

Figuur 26 Detail van de kaart van Jacques Horenbault uit 1617 met situering van het plangebied. (bron: cartesius)

Figuur 27 Kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 met aanduiding van de locatie van het plangebied. (bron: Cartesius)

De **Villaret-kaart** werd aangemaakt naar aanleiding van de Franse veroveringen in onze streken tussen 1745 en 1748, met de bedoeling de gebieden gedetailleerd te karteren. Eén van de ingenieur-geografen die aan het project meewerkte was Jean Villaret, waaraan de naam voor de kaart ontleend werd. Hij was verantwoordelijk voor het gebied tussen Menen-Gent-Doornik tot Maastricht-Luik, wat recent beschikbaar werd gesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed en AGIV. Een collega van hem bracht al eerder tussen 1729 en 1730 de kustregio en Westhoek in beeld, maar die zijn (nog) niet vrij raadpleegbaar. De kaartbladen zijn zeer gedetailleerd, zowel naar topografie als bebouwing, wegen, etc., bijgevolg zijn ze zeer interessant voor historisch onderzoek, maar zijn moeilijk correct te georefereren. **Het plangebied moet waarschijnlijk iets noordelijker geprojecteerd worden op deze kaart.**

Figuur 28 Villaret kaart (1745-1748) met de correctie van de projectie van het projectgebied (blauw) (bron: ONROEREND ERFGOED ET AL., 2017).

De kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik werd opgesteld tussen 1771 en 1777 door de graaf de **Ferraris**. Het is een interessant document, omdat alle gebouwen ingemeten werden en ook de omgeving werd vrij waarheidsgetrouw opgetekend (rivieren, grachten, poelen, bossen, hagen, etc.). Er dient wel de kanttekening gemaakt te worden dat deze kaart vooral vanuit een militair standpunt opgetekend werd. De gebieden die in dat kader minder interessant waren, werden minder nauwkeurig ingemeten. Op deze kaart staat het plangebied gekarteerd ter hoogte van een gracht. Een belangrijk onderdeel van de fortificatiewerkzaamheden omvatte het graven van de grachten. Deze konden wel 30 tot 50 breed zijn. De kasteelgrachten vormden een zelfstandig geheel, los van de omringende waterlopen. De noordelijke gracht werd het eerst gegraven, daarna ging men over op de westelijke gracht parallel aan de Schelde. Vervolgens werden de oostelijke en als laatste de zuidelijke gracht gegraven. Voor het vele grondverzet werden

zogenaamde pioniers ingezet.¹³ De verschillende gebouwstructuren binnen het kasteel zijn duidelijk waar te nemen op de Ferraiskaart.

Figuur 29 Kaart van Ferraris (1771-1777) met de correctie van de projectie van het projectgebied van het projectgebied (bron: KBR ET AL., 2010).

Figuur 30 3-D model gezien vanuit het westen met aanduiding van de locatie van het plangebied. (bron: AUDOOREN F. & VANTOURNHOUT A., 2018, p. 238.)

Het **Spaans Kasteel** werd gesloopt tussen 1837 en 1860 op beslissing van Jozef II. Zo kwam er o.a. plaats vrij voor de Nieuwe Beestenmarkt, een slachthuis, de Sint-Machariuskerk, een verkavelingszone en de Gent-Zuid treinverbinding met het goederentransport van de Dampoort en

¹³ Laleman M. C., 2018, p. 24.

de Gentse haven. De Sint-Machariuskerk¹⁴, ten oosten van het plangebied werd opgetrokken in 1880-1882 uit rode baksteen en hardsteen.

De topografische kaart van Philippe **Vandermaelen** werd opgemaakt tussen 1846 en 1854. Hierop staat ook het reliëf aangeduid. Op deze kaart staat nog geen bebouwing afgebeeld ter hoogte van het plangebied. **Een deel van het grachtensysteem en fortificaties zijn al opgevuld en afgebroken.**

Figuur 31 Kaart van Vandermaelen (1846-1854) met projectie van het plangebied (bron: KBR ET AL., 2018). De percelen liggen nog vlak aan het water.

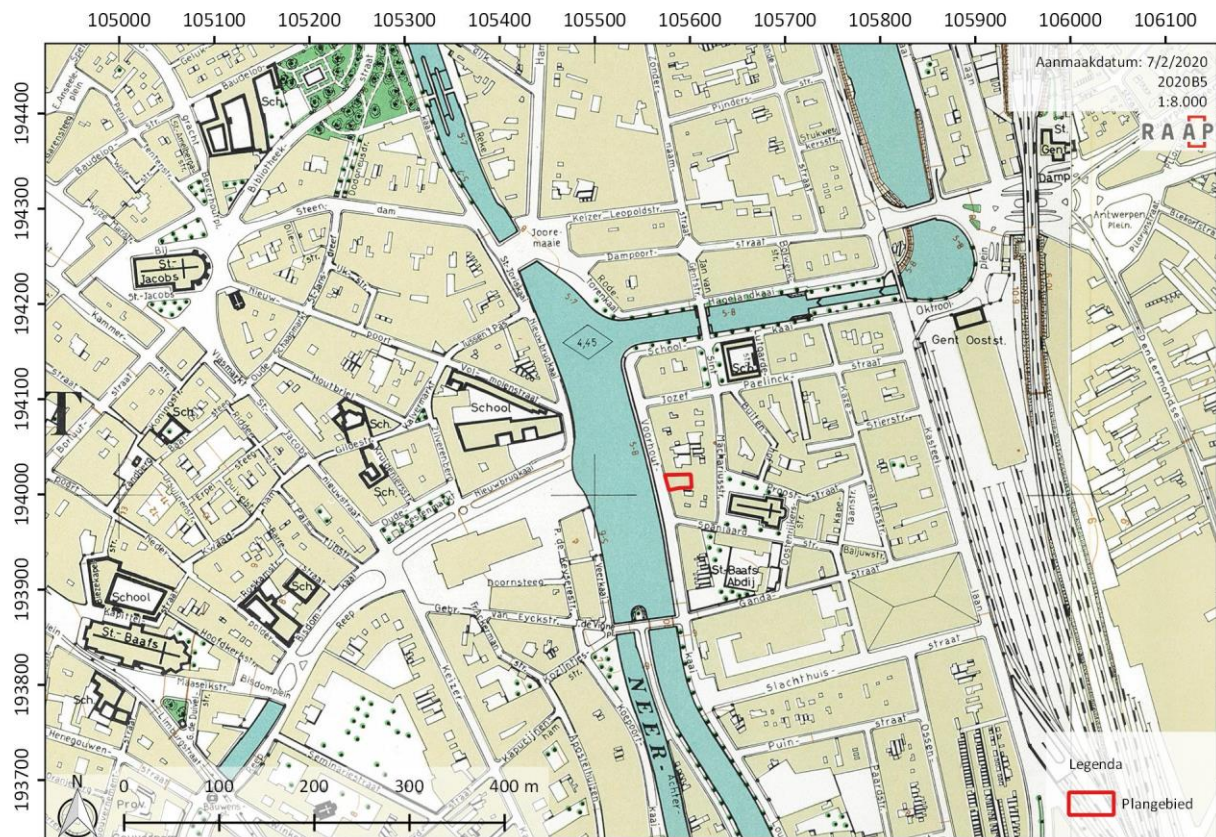
De Voorhoutkaai¹⁵ werd aangelegd in 1861 tussen de Schoolkaai en de Gandastraat. De rooilijn van de huidige gebouwen zou quasi moeten overeenkomen met de locatie van de muur van het Spanjaardenkasteel. Gezien de massieve aard van de muur is de kans groot dat deze nog in de bodem is bewaard. De bebouwing aan de kaai bestaat uit opgetrokken rijhuizen van twee traveeën en drie bouwlagen uit de tweede helft van de 19de eeuw en eerste helft van de 20ste eeuw.

In de digitale beeldbank van Gent is een oude foto aanwezig van de afbraak van de courtine ter hoogte van de Voorhoutkaai (1909) . Het gaat om het deel ten zuiden van het plantgebied. Op de achtergrond is de Sint-Machariuskerk zichtbaar. Het betreft echter NIET de afbraak van de muur van het Spanjaardenkasteel, maar van het eiland gelegen voor de Voorhoutkaai.¹⁶

¹⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/19711> (geraadpleegd op 13/02/2020)

¹⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/2841> (geraadpleegd op 13/02/2020)

¹⁶ Mondelinge informatie G. Stoop (Stad Gent)

Figuur 32 Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken (1950-1970). (bron: geopunt)

Figuur 33: In tegenstelling tot de informatie van de beeldbank gaat het niet om de afbraak van de courtine van het voormalig Spanjaardenkasteel (Voorhoutkaai, 13 augustus 1909, Beeldbank Gent SCMS FO 6942). Echter wel om het

'eiland in het water. (mondelinge informatie G. Stoops). De gevels van de huizen die onderwerp vormen van deze studie zijn hierop niet zichtbaar, maar liggen links uit het beeld.

2.2.2.3 Luchtfoto's 20ste eeuw

De orthofoto's bieden niet echt nieuwe info omtrent het plangebied. De foto's tonen aan dat het plangebied ongewijzigd blijft in de 20ste eeuw en het begin van de 21ste eeuw.

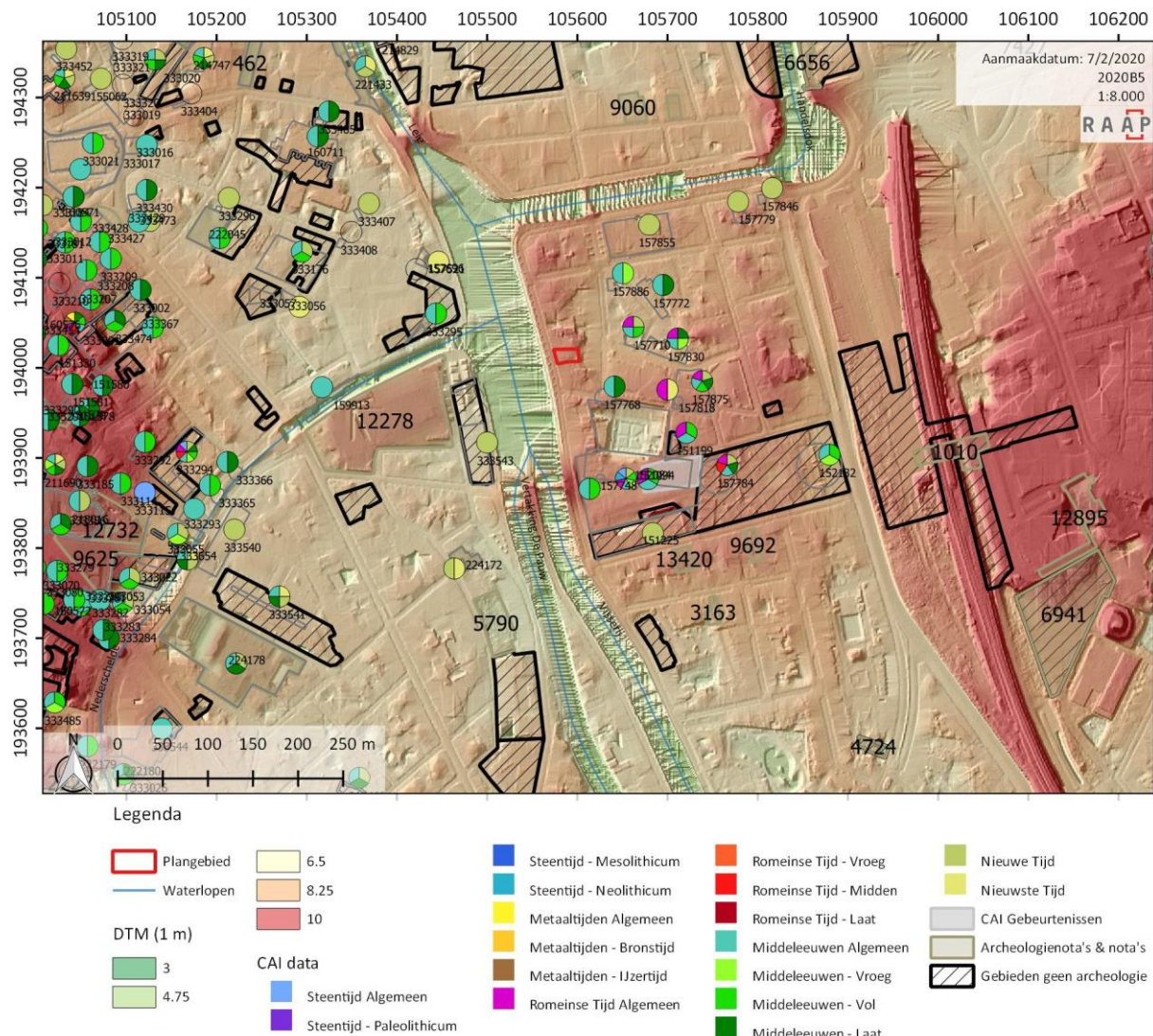
Figuur 34 Luchtfoto uit 1979-1990 met projectie van het plangebied (bron: AGIV, 2015a).

Figuur 35 Luchtfoto uit 2000-2003 met projectie van het plangebied (bron: AGIV, 2015a).

2.2.3 Archeologische gegevens

De belangrijkste bron voor de archeologische gegevens werd bekomen via de CAI. In onderstaande lijst worden de CAI-items opgesomd. Voor de interpretatie en met het oog op het formuleren van een goede archeologische verwachting van het plangebied wordt een onderscheid gemaakt tussen 'harde data' en 'indicatoren'.

Figuur 36 Centraal archeologische inventaris met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt)

2.2.3.1 *Harde data*

Harde data zijn gegevens afkomstig van uitgevoerd archeologisch (voor)onderzoek. **De aangehaalde archeologische onderzoeken zullen zich hoofdzakelijk concentreren binnen de contouren van het 16de-eeuwse Spanjaardkasteel en de oudere Sint-Baafsabdij/Sint-Baafsdorp.**

Cai 157875¹⁷: tijdens een grootschalige opgravingscampagne, uitgevoerd in de jaren 1978-1979 aan het Spanjaardenkasteelplein werden vondsten gedaan uit verschillende periodes. De oudste aangetroffen archeologische restanten dateerden uit de Romeinse tijd. In het vlak konden enkele paalkuilen en kuilen herkend worden. De paalkuilen konden in relatie gebracht worden met een 6-postenspieker, de andere kuilen werden in verband gebracht met zandwinning. Het vondstenmateriaal bestond uit romeinse aardewerk (o.a. terra sigillata, terra nigra, Pompejaans aardewerk, gevernist aardewerk) en enkele romeinse dakpannen. Sporen uit de volle middeleeuwen (vermoedelijk 11de eeuw) kwamen aan het licht. Het ging om een palenrij die vermoedelijk van een

¹⁷ S.n. 1979, pp. 26-28

klein, éénschepig gebouw afkomstig was. Sporen uit de late middeleeuwen attesteerden zich als funderingen in Doornikse kalksteen, een kelder en 2 tegelvloeren. Als laatste kunnen nog sporen van het 16de-eeuwse Spanjaardenkasteel vermeld worden.

Cai 157830¹⁸: ten oosten van het plangebied, aan de Prooststraat/Buitenhof bevond zich de zogenaamde gouverneurswoning van het Spanjaardenkasteel. Tijdens een controle van de werken/opgraving konden kuilen en paalsporen uit de Romeinse tijd geregistreerd worden. De omvang van de opgraving was echter te beperkt om uitspraken te doen over een eventueel gebouwtype. Een Romeinse laag bevatte opvallend veel luxewaar waaronder o.a. terra sigillata. Verschillende lagen bevatten (vroeg)middeleeuws materiaal. Uit de late middeleeuwen werden funderingsresten uit Doornikse kalksteen, bakstenen funderingen en vloerniveau's aangetroffen, behorend tot de vroegere fasen van de gouverneurswoning.

Cai 157710: op deze locatie, op de hoek van de Prooststraat en Buitenhof, bevond zich de brouwerij van de Sint-Baafsabdij. Tijdens een controle van de werken/opgraving werden enkele Romeinse scherven gevonden. De omstandigheden (kuil, laag, ...) zijn onduidelijk. Enkele Andenne-scherven getuigden van aanwezigheid in de volle middeleeuwen. Funderingen in Doornikse kalksteen en vloerniveau's konden in relatie met de brouwerij van de abdij gebracht worden. Uit de 16de eeuw tenslotte werden enkele stenen kanonskogels, die in verband met het Spanjaardenkasteel gebracht kunnen worden, gevonden.

Cai 157768¹⁹: net ten zuidoosten van het plangebied werden tijdens een controle van de werken resten aangetroffen opgebouwd uit Doornikse kalksteen. De funderingsresten behoren toe aan de voormalige Sint-Baafsabdij. Over datering en functie van deze gebouwen is echter niets geweten. Waarschijnlijk verdwenen de constructies bij de aanleg van het Spanjaardenkasteel.

Cai 157818²⁰: tijdens een archeologisch onderzoek aan de Spanjaardstraat I werd in een afvalput/beerput verscheidene voorwerpen uit pijpaaarde gevonden met afbeeldingen van hoofdjes. Één losse vondst betrof een Romeinse *intaglio*.

Cai 151199²¹: ten zuidoosten van het plangebied, ter hoogte van de Gandastraat 7-9 werd een archeologische opgraving uitgevoerd door de stadsarcheologie Gent. Uit de Romeinse periode kon een vuurplaats geregistreerd worden, opgebouwd op de zavel. Op de zavel lag een dikke lemige gebakken korst (oranje kleur) waarop dakpanfragmenten lagen. Er kon niet uitgemaakt worden of het om een open vuurplaats ging of om een oven. Een Romeinse kuil kon als zandwinningskuil geïnterpreteerd worden. Uit de volle middeleeuwen werden verschillende menselijke graven gevonden (een 200-tal skeletten). Enkele antropomorfe graven waren voorzien van een nis voor het hoofd en zorgvuldig afgewerkt met een kalkmortellaag met rode afwerking. Dit type antropomorfe graven behoren tot de oudste van het kerkhof. De 'jongere' graven waren trapeziumvormig tot rechthoekig, bestaande uit enkele rijen stenen en recuperatiemateriaal, al dan niet plaatselijk verstevigd met kalkmortel. De overige begravingen betroffen kistbegravingen. Net ten zuiden van

¹⁸ Laleman M.C. & Raveschot P. 1984, p. 58.

¹⁹ Laleman M.C. & Raveschot P. 1992, p. 43.

²⁰ Van de Walle R. 1985, pp. 38-44.

²¹ Stoops G. 2008, pp. 28-32.

deze locatie (niet op de Cai) werd in het kader van de vervollediging van de aanleg van de 'groene abdijkerk' een werfbegeleiding²² uitgevoerd. De aanleg van de 'groene kerk' is gebaseerd op de plattegrond die in 1956 door Dr. Firmin De Smidt, na archeologisch bodemonderzoek van voornamelijk de westbouw en het transept en koor, gepubliceerd werd. De archeologische werfbegeleiding had betrekking op de zones in het koor en het zuidelijke transept en bij de pijlerpunten van de noordelijke beuken ten noorden van de Gandastraat. Er werden verschillende funderingen aangetroffen opgebouwd uit Doornikse kalksteen en/of baksteen.

Figuur 37 Overzicht van de onderzoeksleuven en putten, geprojecteerd op het plan van de abdijkerk naar Firmin De Smidt. (bron: Stoops, 2008, p. 25)

Cai 152084²³: in de jaren 1970-1980-1990 vond archeologisch onderzoek plaatse op de locatie van de Sint-Baafsabdij, net ten zuidoosten van het plangebied. De oudste vondsten konden in de steentijd gedateerd worden. Het ging om een laag met talrijke voorwerpen uit silex met kleine afmeting (periode laat Tardenoisien) en ijzertijd (Hallstaat-La Tène) vaatwerk. Romeinse dakpannen werden gevonden tijdens een doorsnede van de abdijkerk. Het is niet duidelijk of het ging om een Romeinse constructie of om de vroegmiddeleeuwse kerk opgebouwd met hergebruikt materiaal. Tijdens de opgraving in 1978-1979 werden talrijke Romeinse kuilen en paalgaten gevonden. Aan de hand van de paalgaten kon één gebouwplattegrond gereconstrueerd worden. Van de abdij werden funderingen uit Doornikse kalksteen en baksteen aangetroffen en enkele vloertjes. Tijdens de campagne van 1979 werd een rechthoekige constructie uit Doornikse kalksteen, een massieve baksteenconstructie met aanzet van tongewelf, een bakstenen kelderconstructie met intacte vloer en een muurfragment in Doornikse kalksteen met daarnaast een pad opgegraven. In een grote kuil werd vrij veel vroegmiddeleeuws materiaal aangetroffen. Tijdens de opgravingscampagne van 1998 kon de oudste

²² Stoops G. 2008..

²³ O.a. Laleman M.C. & Stoops G. 1998, pp. 32-35.

bouwfase van de refter en pandgang van de abdij (te dateren in de 12de eeuw) vastgesteld worden. Uit de periode van het Spanjaardenkasteel (vanaf de 16de eeuw) werden een 10-tal begravingen vastgesteld evenals funderingen en een 17de/18de-eeuwse afvalput.

Cai 157784²⁴: tijdens controle der werken/opgraving in februari 1991 werden op de locatie Nieuwe Beestenmarkt/Slachthuisstraat verschillende archeologische vondsten gedaan. Uit de midden-Romeinse tijd werden verschillende paalkuilen en greppels gevonden. Er kon echter geen gebouwstructuur achterhaald worden. Een deel van de laatmiddeleeuwse begraafplaats werd aangesneden. Er werden verschillende grafkuilen en kniekelpotten aangetroffen. Sommige kisten bevatten kistbeslag. Tot op de onderste graven werd hoogversierd aardewerk gevonden. De begraafplaats werd opgegeven bij de afschaffing van de abdij in 1540. Als laatste kunnen nog muurresten vermeld worden, onderdeel van het Spanjaardenkasteel.

Cai 152131²⁵: tijdens een opgraving aan de Nieuwe Beestenmarkt I werd een Merovingische waterput gevonden. Het betrof een houten waterput waarin aardewerk, een kam en een mantelspeld werden aangetroffen. Uit de volle middeleeuwen werden natuurstenen resten gevonden van het koor van de parochiekerk van het Sint-Baafsdorp. Zowel onder de fundering van de zuidelijke kerkmuur als onder het oudste vloerniveau werden fragmenten van bepleistering met twijgindrukken ontdekt, die mogelijk afkomstig zijn van een houten kerk. Van deze kerk werden echter geen duidelijke grondsporen waargenomen. De eerste kerk uit Doornikse kalksteen vertoont een driebeukige benedenkerk en een vermoedelijk rechthoekig koor. De oudst bewaarde kerkvloer kan mogelijk gedateerd worden in de 11de of 12de eeuw.

Cai 151225²⁶: Ter hoogte van de Slachthuisstraat I konden resten van het *novum castrum* (later Spanjaardenkasteel) opgericht in 1540 opgegraven worden. De zuidelijke omheiningmuur kon over een lengte van 14m worden vastgesteld, opgebouwd in baksteen en Doornikse kalksteen. De buitenbekleding van kalkzandsteen werd over een korte afstand vastgesteld. Een tweede deel van het kasteel verliep in noord-zuid richting en kon over een lengte van 34m worden vastgesteld. Ook hier werden witte kalkzandsteenblokken vastgesteld met houwensmerk. De muur was er gemiddeld 7m dik.

²⁴ Laleman M.C. e.a. 1991, pp. 63-64.

²⁵ Laleman M.C. & Raveschot P. 1991, pp. 37-38.

²⁶ Laleman M.-C. 2008, pp. 157-160.

Figuur 38 Foto bovenaan: zicht op de westelijke courtine, na sloop van het Slachthuis, mei 2000. Midden: Detail van de zuidelijke courtine, januari 2000. Onder: Grafische weergave van de steenhoudersmerken in het muurwerk van de zuidelijke courtine. (bron: Stadsarcheologie Gent).

Cai 157855²⁷: ten noordoosten van het projectgebied, ter hoogte van de schoolkaai I, werd een oost-west gericht bakstenen massief gevonden. Het betrof een gedeelte van de noordelijke omheiningsmuur van het Spanjaardkasteel. De muur had een dikte van ongeveer 3m.

²⁷ Laleman M.C. 1982, pp. 47-48.

Cai 157779²⁸: ten noordoosten van het plangebied, ter hoogte van de Schoolkaai 35, werd het voormalige kruitmagazijn van het Spanjaardkasteel vrijgelegd. Het ging om een vierkante bakstenen constructie met een nagenoeg volledig bewaarde vloer.

Cai 157846²⁹: ten noordoosten van het plangebied, ter hoogte van de Kasteellaan II, werden verschillende funderingen aangetroffen, opgebouwd uit Doornikse kalksteen en baksteen. Kalkmortel werd gebruikt als bindingsmiddel, wat toelaat om de massieven te dateren als onderdeel van het Spanjaardkasteel. Wellicht ging het om een onderdeel van het noordoostelijke bastion.

Figuur 39 GRB-kaart met aanduiding van de vondsten aan de Sint-Baafssite (geel en groen), de contouren van het Spanjaardkasteel (rode lijn) en aanduiding van het projectgebied (oranje kader). (bron: Laleman, 2014, p. 18.)

²⁸ Van Doorne G. 1991, p. 3.

²⁹ Laleman M.C. & Raveschot P. 1983, p. 34.

2.2.3.2 *Indicatoren*

Archeologische indicatoren wijzen op de mogelijk of grote waarschijnlijkheid van de aanwezigheid van een archeologische site. De gegevens zijn verzameld op basis van (luchtfotografische)prospectie en bureaustudies.

Cai 15772³⁰: ten noordoosten van het plangebied, ter hoogte van Buitenhof/Lucas Munichstraat werd tijdens een prospectie een muur in Doornikse kalksteen aangetroffen. De muur lag in het verlengde van de muur die als de 13de-eeuwse omheiningsmuur van het abdijcomplex beschouwd kan worden (Cai 152084). Mogelijk kan het hier ook gaan om de meest noordelijke muur waarlangs de Leie liep.

Archeologienota ID13420³¹: Ten zuiden van het plangebied, ter hoogte van de Slachthuisstraat 54 werd een archeologienota opgesteld naar aanleiding van stedenbouwkundige handelingen. Alhoewel dit projectgebied op een bijzondere interessant locatie lag werd geen vervolgonderzoek geadviseerd. Het huidige gebouwenbestand had de ondergrond dusdanig verstoord en de geplande werken gingen de onverstoord zones ruimtelijk gezien slechts minimaal verstoren.

Archeologienota ID9692³²: Ter hoogte van de Slachthuisstraat 98-100 werden eveneens geen verdere onderzoek geadviseerd gezien de beperkte ingrepen in de bodem en de relatief grote verstoringsgraad binnen het plangebied.

2.2.3.3 *Algemeen*

Uitgezonderd enkele steentijdvondsten (losse vondsten) en ijzertijdscherven zijn de oudste sporen rondom het plangebied te dateren in de Romeinse periode. Tijdens opgravingen ten oosten en ten zuidoosten van het plangebied werden verschillende Romeinse grondsporen (kuilen en paalkuilen) gevonden die al dan niet gepermitteerd hebben om een plattegrond te reconstrueren. De Romeinse sporen werden gevonden samen met Romeinse artefacten (waaronder relatief veel luxewaar zoals bvb. terra sigillata). Het aantreffen van **Romeinse vondsten** op deze locaties kunnen in verband gebracht worden met de aanwezigheid van een belangrijke Romeinse handelsnederzetting (*Ganda*), gelokaliseerd op een hogere zandrug ten zuiden van de samenvloeiing van de Schelde en de Leie. Verder kunnen archeologische vondsten in verband gebracht worden met de **Sint-Baafsabdij (stichting 7de eeuw) en Sint-Baafsdorp (vroeg-volle-late middeleeuwen) en vanaf 1540 met het Spanjaardkasteel**. De archeologische vondsten uit de middeleeuwen en postmiddeleeuwen bestonden uit verscheidene natuurstenen en bakstenen funderingen en constructies, menselijke begravingen, een waterput, e.d.m. .

³⁰ Raveschot P. & Rondelez P. 1991, pp. 36.

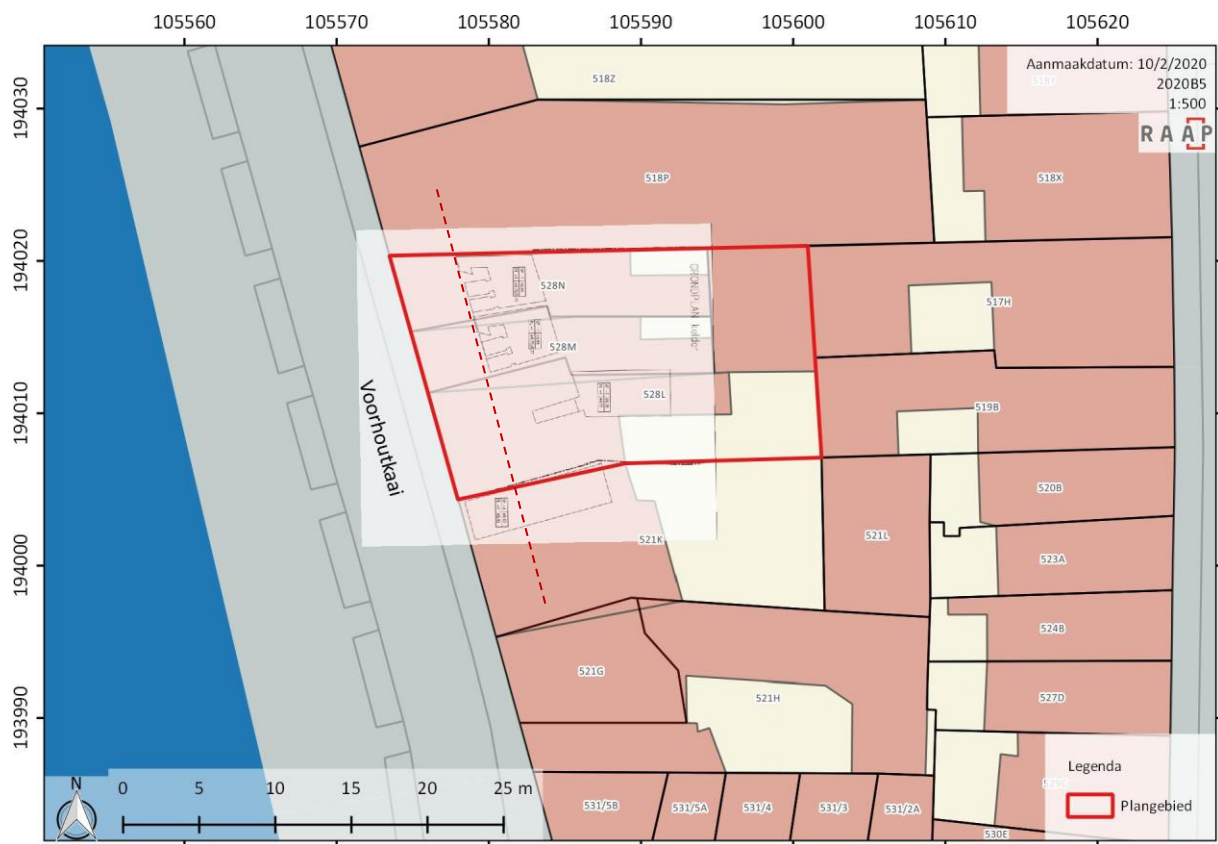
³¹ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/13420>

³² <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/9692>

2.2.4 Verstoringshistoriek

De drie aanwezige woningen binnen het plangebied bevatten elk een kelderruimte. De ruimtes bevinden zich tot maximaal -2m diep ten opzichte van het huidige loopniveau (niveau 0). Praktisch het volledige plangebied is bebouwd, uitgezonderd de tuinzone in het zuidoosten van het plangebied. De bouw van de woningen zullen zeker een negatieve invloed gehad hebben op de bewaringstoestand van het eventuele archeologische erfgoed. Er kunnen zich binnen het plangebied nog niet gekende structuren bevinden die het archeologisch erfgoed mogelijk beschadigd hebben, denk hierbij aan septische putten, waterputten, mazouttanks, e.d.m. .

De kelders liggen duidelijk niet ter hoogte van de rooilijn. Mogelijk werd de massieve 16de-eeuwse muur vermeden bij de bouw ervan.

Figuur 40 GRB-basiskaart met projectie van het kelderniveau bestaande toestand. (bron: geopunt). In stippellijn wordt de mogelijke grens van de vestingmuur weergegeven. De kelders liggen ten oosten van deze muur.

2.3 Archeologisch verwachtingsmodel

Het plangebied bevindt zich in het centrum van de historische stad Gent, meer specifiek in een zone gelegen op een hogere zandrug vlak ten zuidoosten van de samenvloeiing van Schelde en Leie.

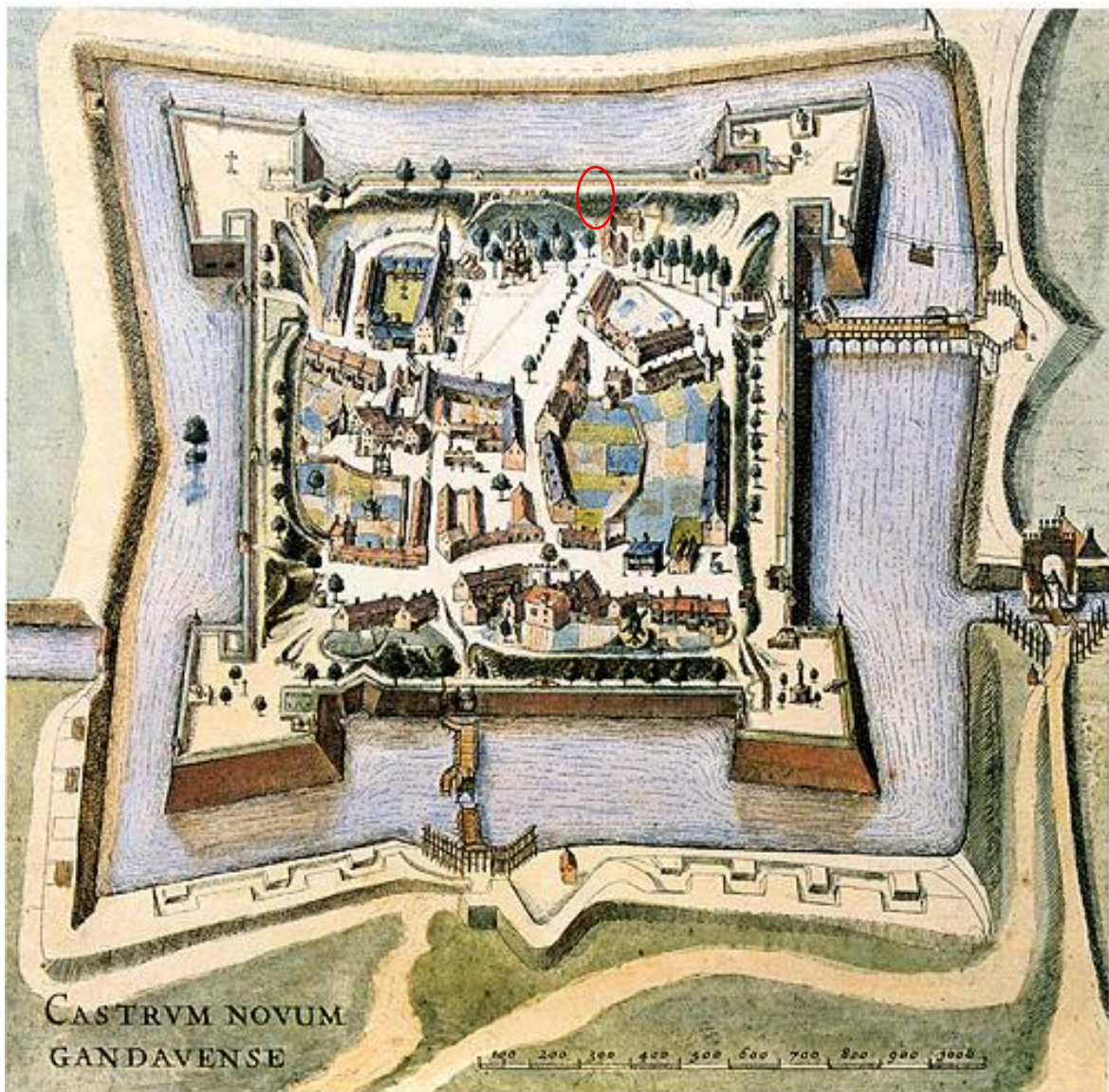
Voor de periode ouder dan de middeleeuwen kan gesteld worden dat tijdens de **Romeinse periode** zich hier reeds een belangrijke handelsnederzetting had ontwikkeld en verder evolueerde gedurende de vroege middeleeuwen. Uit oudere opgravingen is reeds gebleken dat overblijfselen van deze nederzetting nog in de bodem zijn bewaard. Ook voor de betreffende percelen is er een verhoogde trefkans op sporen uit deze periode.

Volgens de overlevering richtte de Heilige Amandus er een klooster op, de voorloper van de Sint-Baafsabdij, net ten zuiden van het projectgebied. Het plangebied is gelegen binnen het voormalige **Sint-Baafsdorp**. Resten uit deze periode kunnen dus aanwezig zijn. Het kan gaan om sporen van bewoning of om structuren die onrechtstreeks wijzen op bewoning, zoals afvalkuilen, waterputten grachten,

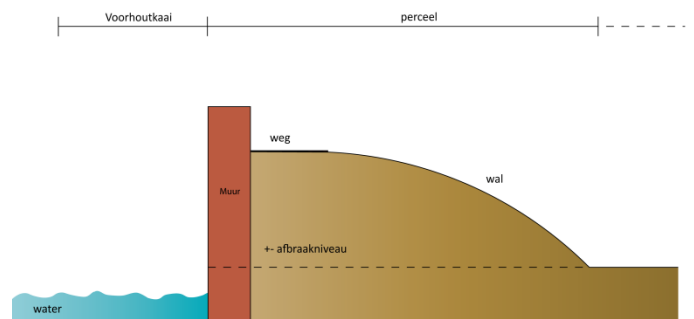
Er moet rekening worden gehouden dat de Sint-Baafsabdij en het Sint-Baafsdorp gedurende de 16de eeuw volledig werd omgebouwd tot het zogenaamde Spanjaardenkasteel. Uit de cartografische studie blijkt dat de huidige rooilijn ter hoogte van de courtinemuur moet hebben gelegen. De woningen en de achtertuinen zelf liggen respectievelijk ter hoogte van de muur en de wal. Echter, deze constructie werd in de loop van de 19de eeuw voor een groot deel afgebroken. Er blijft echter een grote kans dat er resten van de muur of wal zullen nog ondergronds bewaard zijn. De muur was namelijk 3m tot zelf 7m dik. Opgravingen in het verleden hebben reeds aangetoond dat de brede courtinemuur net onder het huidige maaiveld is bewaard. Algemeen is de kans op resten van bewoning en activiteiten - zijnde vloerniveaus, funderingen, begravingen, ... - binnen het Spanjaardenkasteel worden aangetroffen veel kleiner, en dit omwille van de specifieke ligging van het perceel ter hoogte van de weggegraven courtine en de wal.

Het is niet duidelijk of dat ter hoogte van de betreffende percelen ook oudere sporen zijn bewaard. Dit kan enerzijds wel het geval zijn, daar een aarden wal mogelijk oudere sporen voor een lange periode heeft afgeschermd van andere vergravingen (nl. van de 16de tot de 19de eeuw). Anderzijds is het zal de massieve muur en mogelijk ook de kelders oudere Romeinse en middeleeuwse resten hebben vergraven. Omwille van de complexe stratigrafie die hier wordt verwacht, blijft het echter mogelijk dat ook onder de keldervloer archeologische resten zijn bewaard.

Wat inhumaties betreft lijken de meeste te zijn aangetroffen nabij de voormalige abdijkerk. Gezien de afstand van de percelen tot deze kerk, wordt de trefkans op inhumaties laag ingeschat.

Figuur 41 Afbeelding van het Spanjaardenkasteel in de 17de eeuw met in het rood de situering van de betrokken percelen. (Flandria Illustrata, Sanderus, 1641). We zien van boven naar onder de borstwering (groen en rood), de weg achter de borstwering, een helling waarop verschillende kleinere wegen in zijn weergegeven (groen).

Figuur 42: Schematische voorstelling van de doorsnede van de courtine en de positionering van de huidige kaai en het perceel. Deze vereenvoudigde afbeelding geeft de trefkans weer op resten van de courtine met muur en wal, die zich onder het afbraakniveau bevinden.

2.4 Beantwoorden van de onderzoeksvragen

Zijn er reeds gekende archeologische gegevens binnen en in de omgeving van het plangebied? Wat is de aard en ouderdom van bekende archeologische resten? Wat is de conserveringsgraad en gaafheid van bekende archeologische resten?

Rondom het plangebied werd al vrij veel archeologisch onderzoek uitgevoerd door de stadsdienst archeologie Gent. Er werden resten opgegraven van zowel de Sint-Baafsabdij en het Spanjaardenkasteel. Daarbij ging het concreet om natuursteen en bakstenen funderingen, vloerniveau's, verschillende leeflagen en ophogingspakketten en menselijke begravingen. De oudste sporen bevinden zich in het neolithicum, ijzertijd en vooral Romeinse periode. Uit de Romeinse periode kon een duidelijke bewoning vastgesteld worden. Zo werden verschillende paalkuilen (soms kon een gebouwplattegrond achterhaald worden), zandwinningskuilen en leeflagen in combinatie met aardewerk (veelal luxueus) opgegraven.

Hoe kunnen ongekende archeologische resten zich manifesteren (sporen, vondstenconcentraties, ...) en op welke diepte kunnen deze worden aangetroffen? Wat is de gespecificeerde verwachting (alsmede de verwachte conservering en gaafheid) ten aanzien van nog onbekende archeologische waarden in het gebied?

- het Spanjaardenkasteel: Omwille van de specifieke ligging van het plangebied ter hoogte van de courtine worden in minder mate bewoningssporen uit deze periode verwacht. Wat mogelijk nog rest zijn lagen van ophogingspakketten en resten van de muur. Deze zeer massieve muur werd reeds op andere locaties aangetroffen. De kans is dus ook hier zeer groot dat deze deels ondergronds is bewaard.
- Sint-Baafsdorp: Onder de voormalige wal kunnen resten aanwezig zijn van bewoning van het Sint-Baafsdorp. Hierbij kunnen oude vloerniveaus, funderingsresten, (afval)kuilen aanwezig zijn.
- Romeinse periode: gezien de aanwezigheid van een Romeinse handelsnederzetting en de vele gekende Romeinse vondsten in de onmiddellijke omgeving is er een verhoogde trefkans op deze sporen.

Het blijft onduidelijk wat de impact is geweest van de bouwwerken in de 16de eeuw, de afbraakwerken in de 19de en de aanwezigheid van de 20ste-eeuwse kelders op het ouder bodemarchief.

Wat was het historisch landgebruik van het plangebied en wat is het landgebruik nu en wat is de invloed daarvan op de (verwachte) archeologie en (bodem)gaafheid?

Vanaf de vroege middeleeuwen bevindt het plangebied zich ter hoogte van het Sint-Baafsdorp en bijhorende Sint-Baafsabdij (ten zuiden van het plangebied). Vanaf 1540 wordt het plangebied opgenomen binnen de vestingswerken van het Spanjaardkasteel. Dit kasteel wordt in de loop van de 19de eeuw ontmanteld, de wal wordt afgebroken en genivelleerd, en de hele wijk maakt plaats voor rijhuizen. De bouw van deze huizen zullen een zekere (nog niet gekende) invloed gehad hebben op de bewaringstoestand van het eventueel archeologische erfgoed.

Wat is de invloed van de toekomstige inrichting op eventuele archeologische resten? Op welke manier kan bij de planvorming met archeologische resten worden omgegaan?

Binnen het plangebied wordt een appartementsgebouw opgericht. De nieuwbouw zal een ondergrondse parkeergarage bevatten. De onderkelderde ruimte zal een oppervlakte hebben van 245m². Voor de aanleg van deze ruimte moet rekening gehouden worden met een impact/verstoring op de bodem tot -2,19 m ten opzichte van het maaiveld niveau. Ter hoogte van de liftkoker is de impact nog dieper (tot -2,85m). Het oostelijke deel van het plangebied wordt aangelegd met een nieuw terras en groenzone (impact -50cm).

De eventueel aanwezige archeologische structuren kunnen door de geplande werken niet *in situ* worden behouden en moeten geregistreerd worden.

2.5 Assessment

Uit het bureauonderzoek kan geconcludeerd worden dat het plangebied zich op een heel interessante locatie bevindt, binnen de historische stadskern van de stad Gent en op een hoge zandrug ter hoogte van de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. Vanaf de Romeinse periode bevindt zich in de nabijheid van het plangebied een handelsnederzetting. In de vroeg middeleeuwen wordt de Sint-Baafsabdij gesticht en wordt het Sint-Baafsdorp opgericht. Vanaf 1540 bevindt het Spanjaardkasteel zich ter hoogte van het plangebied.

Er kan gesteld worden dat het plangebied zich in een zone bevindt met een hoog archeologisch potentieel. Omwille van de specifieke ligging is de kans eerder klein dat sporen van bewoning of activiteiten uit de periode van het Spanjaardenkasteel zullen worden aangetroffen. Het plangebied ligt ter hoogte van de voormalige courtine, dus resten van de muur en eventueel pakketten afkomstig van de wal zullen wél met vrij grote zekerheid worden aangetroffen.

De trefkans op oudere sporen uit de middeleeuwen en Romeinse periode is ook groot, al hangt de bewaring af de graafwerken die er plaatsvonden in functie van de bouw en afbraak van het kasteel, en van de bouw van de huizen met kelders.

3 Bibliografie

3.1 Uitgegeven bronnen

AUDOOREN F. & VANTOURNHOUT A., 2018, Het Spaans kasteel gent, van dwangburcht tot woonwijk, Buren van de abdij, Gent.

DE GROOTE K. & ERVYNCK A., 2017, Gentse geschiedenissen ofte, nieuwe historiën uit de oudheid der stad en illustere plaatsen omtrent Gent, Stadsarcheologie Gent, Gent.

LALEMAN, M.C., 2018, Het Spaans kasteel in de 16de eeuw, in: AUDOOREN F. & VANTOURNHOUT A., 2018, Het Spaans kasteel gent, van dwangburcht tot woonwijk, Buren van de abdij, Gent, pp. 16-52.

LALEMAN, M.C., 2014, Bodemverhalen: 40 jaar archeologisch stadsonderzoek in Gent, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, Gent, nr. 68, p. 748.

LALEMAN M.-C. 2008, Slachthuisstraat, in: Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2, pp. 157-160.

LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1992, Vondstmeldingen. Sint-Machariusstraat - Spanjaardstraat, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 16, afl. 3, p. 43.

LALEMAN M.C. e.a. 1991, Vondstmeldingen. Slachthuisstraat, Slachthuis, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 15 afl. 1, pp. 63-64.

LALEMAN M.C. 1982, Vondstmeldingen Schoolkaai, in: Stadsarcheologie 6/2, pp. 47-48.

LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1991, Vondstmeldingen. Nieuwe Beestenmarkt/Slachthuisstraat, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent jg. 15 afl. 3, pp. 37-38.

LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1984, Vondstmeldingen. Prooststraat, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 8 afl. 3, p. 58.

LALEMAN M.C. & RAVESCHOT P. 1983, Vondstmeldingen. Kasteellaan, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 7 afl. 3, p. 34.

LALEMAN M.C. & STOOPS G. 1998, Vondstmeldingen. Gandastraat, Sint-Baafsabdij, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 22 afl. 3, pp. 32-35.

RAVESCHOT P. & RONDELEZ P. 1991, Vondstmeldingen. Buitenhof - Lucas Munichstraat, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent jg. 15 afl. 3, pp. 36.

S.N. 1979, Vondstmeldingen. Sint-Machariuswijk, archeologisch onderzoek, in: Stadsarcheologie 3/3, pp. 26-28.

STOOPS G. 2008, Gandastraat 7-9, in: Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008. Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2, pp. 28-32.

STOOPS G. 2008, Gandastraat 5, Sint-Baafsabdij, Abdijkerk, Stadsarcheologie Bodem en monument in Gent, 2/2.

VAN DE WALLE R. 1985, Pijpaarden plaketten uit de Sint-Machariuswijk, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 9 afl. 1, pp. 38-44.

VAN DOORNE G. 1991, Vondstmeldingen. Schoolkaai, in: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, jg. 15 afl. 3, p. 3.

VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, Langs Gentse wegen... Een kijk op de vroegstedelijke ontwikkeling. In: DE GROOTE K. & ERVYNCK A., Gentse Geschiedenissen Ofte, Nieuwe Historiën Uit De Oudheid Der Stad En Illustere Plaatsen Omtrent Gent, Gent, pp. 7-22.

3.2 Onuitgegeven bronnen

3.3 Geraadpleegde websites

Cartesius.be

Geopunt.be

Gvsalm.be

Inventaris.onroenderfgoed.be

Loket.onroenderfgoed.be

Oar.onroenderfgoed.be

Wikipedia.org

3.4 Geraadpleegd kaartmateriaal

VMM (2018) "Vlaamse Milieumaatschappij: Vlaamse Hydrografische Atlas - Waterlopen". AGIV. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

OpenStreetMap, O. (2019) "OpenStreetMap". Beschikbaar op: <https://www.openstreetmap.org/copyright>.

KBR & AGIV (2018) "Koninklijke Bibliotheek van België & Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Vandermaelen kaart, Cartes topographiques de la Belgique, 1846-1854." Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

KBR & AGIV (2010) "Koninklijke Bibliotheek van België & Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Ferraris kaart - Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1778." agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

ICS (2017) *International Commission on Stratigraphy: Chart/Time Scale*. Beschikbaar op: <http://www.stratigraphy.org/index.php/ics-chart-timescale>.

Geopunt (2018) *Geopunt Vlaanderen*. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

DOV (2019) "DOV|quartair|1/50.000". Beschikbaar op: <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/3quartair50000.html#inleiding>.

DOV (2002) "Databank Ondergrond Vlaanderen: Tertiair geologische kaart (1/50.000)". Databank Ondergrond Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://dov.vlaanderen.be>.

DOV (2018a) "Databank Ondergrond Vlaanderen: Potentiële bodemerosiekaart per perceel (2017)". Databank Ondergrond Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://dov.vlaanderen.be>.

DOV (2018b) "Databank Ondergrond Vlaanderen: Bodemkaart: bodemtypes, substraten, fasen en varianten van het moedermateriaal en de profielontwikkeling." Beschikbaar op: <https://dov.vlaanderen.be>.

DOV (2018c) *Databank Ondergrond Vlaanderen*. Beschikbaar op: <http://dov.vlaanderen.be>.

NGI (2018) *Cartesius*. Beschikbaar op: <https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/#>.

AGIV (2010) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Popp, Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique 1842-1879." agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

AGIV (2018) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Orthofotomozaïek, middenschallig, winteropnamen, kleur, meest recent, Vlaanderen. 2018.03". agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

AGIV (2015a) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Orthofotomozaïek, kleinschalig, zomeropnamen, panchromatisch, 1971, Vlaanderen." agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

AGIV (2019a) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Grootschalig Referentiebestand (GRB)". Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/7c823055-7bbf-4d62-b55e-f85c30d53162>.

AGIV (2015b) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m." agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <https://download.agiv.be>.

AGIV (2019b) "Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Bodembedekkingskaart (BBK), 1m resolutie, opname 2015." agentschap Informatie Vlaanderen.

Onroerend Erfgoed & AGIV (2017) "Agentschap Onroerend Erfgoed: Villaretkaart (1745-48)". agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

Onroerend Erfgoed (2018a) *Agentschap Onroerend Erfgoed: Inventaris Onroerend Erfgoed*. Beschikbaar op: <https://inventaris.onroenderfgoed.be>.

Onroerend Erfgoed (2018b) *Agentschap Onroerend Erfgoed: Centraal Archeologische Inventaris*. Beschikbaar op: <http://cai.onroenderfgoed.be>.

4 Bijlages

Bijlages bureauonderzoek 2020B5

Bijlage 1: afbakening van het plangebied plan (shp-bestand)

Bijlage 2: plannen van de bouwheer (pdf-bestand)

Bijlage 3: Geologisch en archeologisch kader

Bijlage 4: lijst van opgenomen figuren bureauonderzoek

Bijlage 5: Advies archeologische stadsdienst Gent. (pdf-bestand)

Bijlage 3: Geologisch en archeologisch kader

[illegible]

Bijlage 4: lijst van opgenomen figuren bureauonderzoek

Figuur 1 Topografische kaart met projectie van het plangebied (bron: Openstreetmap).....	6
Figuur 2 Projectie van het plangebied op het kadasterplan (bron: Grootschalig Referentiebestand Vlaanderen, AGIV).	6
Figuur 3 Luchtfoto uit 2019 met daarop het plangebied geprojecteerd (bron: AGIV, 2018).	8
Figuur 4 Straatbeeld met aanduiding van de drie woningen aan de Voorhoutkaai. (bron: opdrachtgever).....	9
Figuur 5 Plan bestaande toestand. (bron: opdrachtgever)	10
figuur 6 Beslissingsboom, criteria bij omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen, deel 1. (bron: Agentschap Onroerend Erfgoed)	11
Figuur 7 Impressie/vooraanzicht van de nieuwbouw. (bron: opdrachtgever)	12
Figuur 8 Nieuwbouw gelijkvloers. (bron: opdrachtgever)	13
Figuur 9 Inplanting nieuwbouw kelderniveau. (bron: opdrachtgever)	14
Figuur 10 Doorsnede geplande werken. (bron: opdrachtgever)	15
Figuur 11 Tertiair geologische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: DOV, 2002; AGIV, 2019a).....	20
Figuur 12 Quartair geologische kaart met aanduiding van het plangebied (bron: VMM, 2018; AGIV, 2019a; DOV, 2019).	22
Figuur 13 Bodemkaart met projectie van het plangebied (bron: DOV, 2018b; VMM, 2018; AGIV, 2019a).	23
Figuur 14 Digitaal Terreinmodel Vlaanderen met aanduiding van het plangebied (bron: AGIV, 2015b).	24
Figuur 15 Digitaal Terreinmodel Vlaanderen (detail) met projectie van het plangebied en aanduiding van de hoogteprofielen (bron: AGIV, 2015b).....	24
Figuur 16 Centraal archeologische inventaris met aanduiding van het plangebied. (bron: geopunt).....	43
Figuur 17 Overzicht van de onderzoeksleuven en putten, geprojecteerd op het plan van de abdijkerk naar Firmin De Smidt. (bron: Stoops, 2008, p. 25)	45
Figuur 19 Foto bovenaan: zicht op de westelijke courtine, na sloop van het Slachthuis, mei 2000. Midden: Detail van de zuidelijke courtine, januari 2000. Onder: Grafische weergave van de steenhoudersmerken in het muurwerk van de zuidelijke courtine. (bron: Stadsarcheologie Gent).....	47
Figuur 18 GRB-kaart met aanduiding van de vondsten aan de Sint-Baafssite (geel en rood), de contouren van het Spanjaardkasteel (rode lijn) en aanduiding van het projectgebied (oranje kader). (bron: Laleman, 2014, p. 18.).....	48
Figuur 20 De eerste nederzetting met haar assen en aanduiding van het projectgebied (rode bol). (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p. 12.).....	26
Figuur 21 Het groeien uit de <i>portus</i> : (bron: VERMEIREN G., BRU M.-A. & STEURBAUT P., 2017, p.17.)	27
Figuur 22 Aanduiding van de tweede stadsomwalling op het kadasterplan (rood) en het plangebied (groene rechthoek). De gekende patriciërswoningen (Stenen) te Gent (blauw) (bron: Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).	28
Figuur 23 Panoramisch plan van Gent uit 1534. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens).....	29
Figuur 24 Plan uit 1649, Flandria Illustrata Sanderus (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent,_Belgium_-_Map_1649.jpg).....	31
Figuur 25 Panoramisch (1534) zicht op Gent met aanduiding (rode cirkel) van de omgeving van het plangebied. (bron: Lukas - Art in Flanders VZW, photo Hugo Maertens)	33
Figuur 26 Legende bij het panoramisch zicht uit 1534, detail van de Sint-Baafsabdij. (bron: https://dekuipe.files.wordpress.com/2012/06/gent-st-baafsabdij-1534.jpeg).....	34
Figuur 27 Kaart van Jacob van Deventer (ca. 1559) met aanduiding van het plangebied. (bron: Cartesius)	35
Figuur 28 Kaart van Braun en Hogenberg uit 1572 met aanduiding van de locatie van het plangebied. (bron: Cartesius).....	36
Figuur 29 Detail van de kaart van Jacques Horenbault uit 1617 met aanduiding van het plangebied. (bron: cartesius)	36

Figuur 30 Kadasterkaart met contouren van het Spanjaardkasteel (rode lijn) en aanduiding van het plangebied (blauw). (bron: Stadsdienst archeologie)	35
Figuur 31 Villaret kaart (1745-1748) met projectie van het projectgebied (bron: ONROEREND ERFGOED <i>ET AL.</i> , 2017).	37
Figuur 32 Kaart van Ferraris (1771-1777) met projectie van het projectgebied (bron: KBR <i>ET AL.</i> , 2010).....	38
Figuur 33 3-D model gezien vanuit het westen met aanduiding van de locatie van het plangebied. (bron: AUDOOREN F. & VANTOURNHOUT A., 2018, p. 238.).....	38
Figuur 34 Kaart van Vandermaelen (1846-1854) met projectie van het plangebied (bron: KBR <i>ET AL.</i> , 2018).....	39
Figuur 35 Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken (1950-1970). (bron: geopunt).....	40
Figuur 36 Luchtfoto uit 1979-1990 met projectie van het plangebied (bron: AGIV, 2015a).	41
Figuur 37 Luchtfoto uit 2000-2003 met projectie van het plangebied (bron: AGIV, 2015a).	42
Figuur 38 GRB-basiskaart met projectie van het kelderniveau bestaande toestand. (bron: geopunt)	50